

**”Det er altså en form for nedvurdering”.
Hvordan framstilles andre verdenskrig i
Nord-Norge i skolebøker for gymnas og
videregående skole?**

Emnekode

HIS-3905

Trond Sæten

*Mastergradsoppgave i historie – integrert 10 sp PPU
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2009*

Innholdsfortegnelse:

Innhold:	Side:
Kapittel 1: Innledning	5
1.1: Innledning.....	5
1.2: Debatten i media.....	6
1.3: Historiebøker for gymnas og videregående skole – en sammenligning.....	10
Kapittel 2: Framstillingen Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1940- og 1950-tallet	15
2.1: Læreplaner.....	15
2.2: Historiebøker for gymnas på 1940- og 1950-tallet.....	16
2.2.1: A. Øverås & J. Midgaard: <i>Norges historie (1946)</i>	16
2.2.2: E. Bull: <i>Nordmenn før oss (1948)</i>	17
2.2.3: M. Jensen: <i>Nordens historie (1950)</i>	20
2.3: En oppsummering for 1940- og 1950-tallet.....	22
Kapittel 3: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1960- og 1970-tallet	25
3.1: Læreplaner.....	25
3.2: Historiebøker for gymnas og vgs. på 1960- og 1970-tallet.....	26
3.2.1: A. Øverås & J. Midgaard: <i>Norges historie (1968)</i> og E. Bull: <i>Nordmenn før oss (1976)</i>	26
3.2.2: T. Myklebust: <i>Perspektiver på vesten og verden (1976)</i>	27
3.2.3: E. Bjøl & T. Greve: <i>Verden blir én (1978)</i>	29
3.3: En oppsummering for 1960- og 1970-tallet.....	31
Kapittel 4: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1990-tallet	35
4.1: Læreplaner.....	35
4.2: Historiebøker for vgs. på 1990-tallet.....	36
4.2.1: T. Emblem m. fl.: <i>Norge 2 (1997)</i>	36
4.2.2: O. K. Grimnes & B. Nøkleby: <i>Spor i tid (1997)</i>	39
4.2.3: T. L. Eriksen: <i>Vår felles fortid (1998)</i>	43
4.3: En oppsummering for 1990-tallet.....	47
Kapittel 5: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 2000-tallet	51

5.1: Læreplaner.....	51
5.2: Historiebøker for vgs. på 2000-tallet.....	52
5.2.1: I. Libæk m. fl.: <i>Historie 3 (2008)</i>	52
5.2.2: O. K. Grimnes m. fl.: <i>Tidslinjer 2 (2009)</i>	55
5.3: En oppsummering for 2000-tallet.....	58
Kapittel 6: Konklusjon	61
Kilde- og litteraturliste	67

Kapittel 1: Innledning

1.1: Innledning

Den andre verdenskrig sluttet for over 66 år siden. I Europa begynte den med det tyske angrepet på Polen 1. september 1939 og sluttet med det endelige tyske nederlaget i deres egen hovedstad, Berlin, i begynnelsen av mai 1945 etter Hitlers selvmord. Norge opplevde å være under tysk okkupasjon i drøyt fem år – fra invasjonen 9. april 1940 til den tyske kapitulasjonen.

En kan fort tenke seg at Norge, og kanskje spesielt Nord-Norge, med sin geografiske beliggenhet langt nord i Europa, lå utenfor begivenhetenes sentrum. De store slagene det ofte blir snakket eller skrevet om befant seg ved Østfronten, på det sentraleuropeiske kontinent, over den engelske kanal, i Nord-Afrika eller i Stillehavet. En nærmere granskning vil imidlertid vise at Norge og Nord-Norge slettes ikke var en ubetydelig front under den andre verdenskrig.

Vinteren 1942 satt Adolf Hitler i sitt felthovedkvarter på Østfronten. Felttøget østover hadde brått stoppet opp ved Moskvas forstader. Hitler hadde imidlertid tankene et helt annet sted – Nord-Norge.¹ På bakgrunn av de siste opplysningene om sikkerhetssituasjonen virket det svært sannsynlig at USA og Storbritannia ville, med hjelp av alle tilgjengelige midler, forsøke å påvirke krigsutfallet ved et angrep i Nord-Norge. – *Norge er skjebneområdet i krigen*, påpekte Hitler² og beordret sikring av området. Alle tilgjengelige ressurser måtte sendes nordover. Denne vinteren flyttet Hitler for alvor oppmerksomheten sin mot dette området, og hans prioriteringer de siste krigsårene var urokkelige. Hitler holdt fast på denne prioriteringen av nordområdet helt til undergangen og selvmordet under Berlins overflate i slutten av april 1945. Selv ikke etter den allierte invasjonen av strendene i Normandie og den påfølgende allierte offensiven østover mot Berlin, ville Hitler overføre større styrker fra Nord-Europa. Han ventet fremdeles på den allierte invasjonen av Norge.³ Flere ledende tyske offiserer prøvde forgjeves å få Hitler på andre tanker. Noe av det siste Eduard Dietl gjorde før han omkom i en flystyrt, var å ta opp saken om disponering av styrkene. Han mente at storparten av styrkene i nord

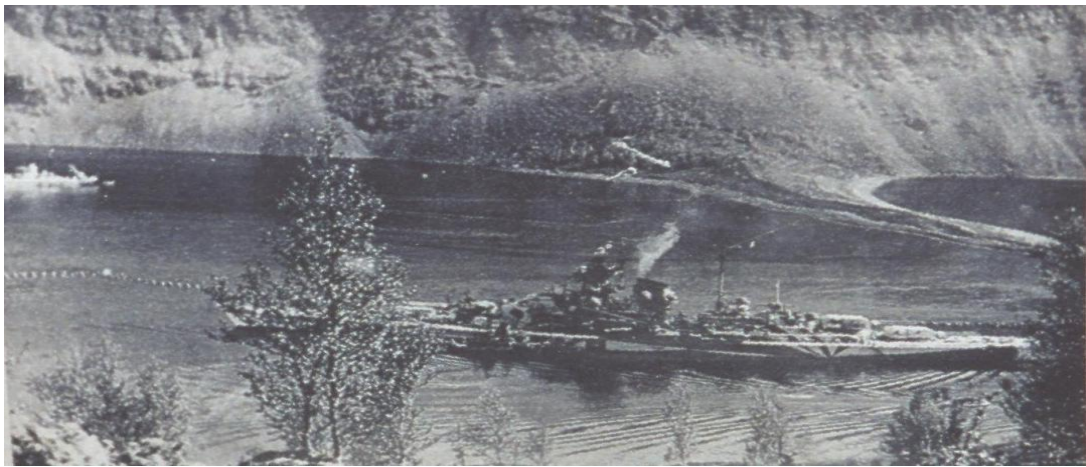
¹ A. Jaklin 2006 s. 8

² A. Jaklin 2006 s. 8 & A. R. Jacobsen 2006 s. 188

³ A. Jaklin 2006 s. 305 & A. R. Jacobsen s. 182

måtte settes inn i det sentrale Europa der Den røde armé var på vei mot Berlin. Dietls forsøk var til ingen nytte, Hitler hadde slått neven i bordet. Det kom ikke på tale å svekke styrkene i nord.⁴

Med dette kan en få inntrykk av at Nord-Norge var særdeles viktig strategisk, både for Tyskland og de allierte. Skal man forstå Nord-Norges strategiske betydning, må en likevel også se denne landsdelen i sammenheng med Nordfronten og andre hendelser ute på slagmarkene i Europa. En kan med andre ord ikke se på fronten isolert.

Tysklands siste store slagskip: "Tirpitz" var et av Europas største og mest avanserte slagskip. Båten var en enorm trussel mot de allierte konvoiene som fraktet krigsmateriell til Sovjetunionen under andre verdenskrig. Her ligger "Tirpitz" i Kåfjorden utenfor Alta.⁵

1.2: Debatten i media:

Selv om det i dag er over 70 år siden Norge ble angrepet av de tyske styrkene, er interessen rundt andre verdenskrig fremdeles stor. Imidlertid finnes det oppfatninger om at landets krigshistorie langt i fra er komplett. De siste årene har det oppstått en debatt i nordnorsk media der det stadig kommer innspill om at krigsinnsatsen og krigsårene i Nord-Norge er glemt, fortiet og oversett i både norgeshistorien og historiebøker for skolen.

⁴ A. Jaklin 2006 s. 305

⁵ Bilde fra <http://www.astrup.krigshistorie.net/tirpitz/index.htm>

I programmet ”Brennpunkt” tirsdag 5. april 2011 på NRK var temaet ”Hulefolket” i Finnmark. Programmet handlet om de menneskene som stakk seg unna da tyskerne begynte tilbaketrekingen og nedbrenningen av landets nordligste fylke, og programmet hadde særlig fokus på Sørøya. De gjemte seg i fjellsprekker, huler, gammer og skur for å ikke bli oppdaget. I flere måneder lå de og ventet på at norske styrker skulle komme fra England og befri øya fra tyskerne. Den hjelpen kom aldri. Dermed samlet motstandsbevegelsen mange av de sivile som var svake og syke på Sørøya, og sendte dem vekk med fiskebåter gjennom fiendtlig farvann til fritt område. Andre ble reddet av engelske destroyere i en av krigens mest spektakulære redningsoperasjoner. De gjenværende gjorde øya til en norsk militærbase i fiendtlig farvann. Sivile motstandsfolk utgjorde størstedelen av styrken. Reidar Nielsen, som guttunge i en familie som stakk seg unna tvangsevakueringen, synes det er merkelig at denne evakueringen og nedbrenningen av landsdelen kanpt nevnes i dagens skolebøker:

I dag er det vanskelig å forstå, for det har jo kommet mye litteratur tross alt, omkring krigen i nord. Evakuering og brenning og så videre, slik at man har jo ikke den unnskyldingen at man ikke vet, man vet jo godt, men det er altså en form for nedvurdering, gudene vet hvorfor.⁶

Krigshistoriker Lars Borgersrud mener ikke fordrivingen av folk og motstanden i nord har fått den plassen i krigshistorien den fortjener:

Nei, det syns jeg ikke. Det har blitt en offerhistorie. En historie om tragiske omstendigheter, men slett ikke en historie som fokuserer på den utrolige motstandsinnnsatsen som lå bak den flukten og disse menneskene gjorde, i ett antall over 20 000 (...) Til tross for den store motstanden folk nordpå og andre steder i landet gjorde, så er det motstandsheltene fra Oslo som trekkes fram.⁷

I etterkant av programmet skrev krigshistoriker Kristian Husvik Skancke en kronikk i avisen Nordlys der han påpeker at programmets dominerende påstand om at det er

⁶ ”Brennpunkt: Hulefolket” på NRK kl. 21.30, 5/4-2011

⁷ ”Brennpunkt: Hulefolket” på NRK kl. 21.30, 5/4-2011

store hull i norsk krigshistorie, har noe sannhet i seg. Likevel mener Skancke at er det mer riktig å si at det er store hull i programmets framstilling av krigshistorien.

Skancke skriver at programmet viderefører en seiglivet myte om den andre verdenskrig i Norge; påstanden om at den norske London-regjeringen svek befolkningen i Nord-Norge. I kronikken viser han til at mange av påstandene i programmet er direkte feil, og konkluderer med at påstandene har kommet fram i årevis fra forfattere og journalister når krigen i nord skulle omtales. Problemet med disse påstandene, er at de i liten grad bygger på kilder. Istedenfor har forfatterne støttet seg på hverandre, med alvorlige feiltolkninger av kildene.

Til slutt skriver Skancke at det er en sannhet i påstanden om at krigen i nord er dårlig kjent for mange, men det det hjelper ikke at fakta gjøres om og at det som ikke passer inn i bildet utelates.⁸

Det er bare ikke tvangsevakueringen og nedbrenningen av Finnmark en føler er glemte, men hele krigshistorien for landsdelen. Lektor Rønning Tollefsen mener skoleungdommen i dag kan lite om emnet, og knytter dette opp mot skolebøkene: ”Skoleungdom kjenner krigshistoria i Nord-Norge altfor dårlig. Skal vi forstå dagens situasjon i Nord-Norge, må vi kjenne til krigshistoria. I skolebøkene står det altfor lite om de prøvelsene som folk i nord ble utsatt i løpet av krigen”.⁹

Debatten er ikke bare knyttet til historiebøker for skolen, men også generell norsk historieskrivning. Oberstløytnant Stig Magne Hagen mener at historien om krigshandlingene rundt Narvik i 1940 er fortiet og burde skrives på nytt: ”Det er svært lite beskrevet, og det blir svært lite beskrevet i det norske samfunn, i historiebøker og i daglig tale. Nordlendinger kan dette, sørlendinger har knapt hørt om det”.¹⁰

Krigsveteran Ivan Vanje var bare 22 år gammel da han kjempet mot tyskerne i Narvikområdet. Han mener også historien om kampene rundt Narvik er lite kjent, men påpeker at den har større status utenlands: ”Historien rundt slaget om Narvik er for lite kjent, spesielt blant ungdommen. Narvikfelttoget står sterkt i internasjonal militærhistorie. Men i Norge er den lite kjent”.¹¹

⁸ Nordlys 10/5 – 2011 s. 3

⁹ Finnmark Dagblad 31/12 – 2009 s. 18 – 19

¹⁰ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.7072385>

¹¹ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.7140217>

I kjølvannet av filmsuksessen ”Max Manus” (2008) ble interessen for norske krigsfilmer vekket. Et av forslagene som ny film var ”Slaget om Narvik 1940”, men 71 år etter tyskernes invasjon av Norge er en storfilm om krigshandlingene i Nord-Norge lagt på is på grunn av kostnader. Vidar Nordlie Mathisen mener at en må klare å få fram en slik film, slik at historien blir kjent for enhver:

For å si det rett ut er dette den konkrete grunnen til at vi jobbet med prosjektet. Det er tragisk at vi ikke har gitt den nødvendige oppmerksomheten til det som skjedde i Narvik, som er det mest dramatiske og viktigste kapittelet i norsk krigshistorie. Det som skjedde i østlandsområdene er adskillig mindre viktig enn det som skjedde i nord, noe som ikke avspeiles i litteraturen eller i mediene.¹²

Han påpeker at han ikke visste mye om krigshandlingene i nord fra før:

”Da jeg satt meg inn i detaljene ble jeg pinlig berørt over at jeg ikke visste mer om krigshistorien. Dette henger sammen med at vi ikke har gitt det den plassen det fortjener. Verken i skolen eller i samfunnet forøvrig”¹³, sier Mathisen, som begynte på skolen i 1962: ”I historiebøkene sto det skremmende lite om krigen i Nord-Norge. I sum var det et råttent historiefaglig nivå på det som ble levert til oss. Hadde de samme hendelsene vært i Oslofjorden, ville det vært laget film om dem”¹⁴, mener han.

Filmskaper Svein Andersen mener en film som tar for seg slaget om Narvik savnes, spesielt i Polen, Tyskland, Frankrike og England. Han mener det er en unik interesse for slaget om Narvik i disse landene fordi de deltok og fordi dette var det første slaget Hitler tapte:

Nord-Norge, Norge, Europa og faktisk verden savner en film om dramaene, nederlagene og seirene som fant sted helt nord i Europa (...) Det er bare ikke dramaet rundt Narvik som kunne vært filmatisert, men også tyskernes jakt på konvoiene og senkingen av Tirpitz og Scharnhorst, bombingene og brenningen av Finnmark og Nord-Troms – og slik kunne jeg fortsatt i evigheter. Her nord

¹² Itromsø 9/4 – 2011 s. 11

¹³ Itromsø 9/4 – 2011 s. 11

¹⁴ Itromsø 9/4 – 2011 s. 11

var krigen mye mer tilstedeværende enn der hvor eksempelvis filmen om Max Manus henter sin inspirasjon¹⁵.

Enn så lenge får de som er interessert i slaget om Narvik nøye seg med dokumentarfilmer.

Historiker Vidar Eng er noe uenig i påstandene om at krigshandlingene i Nord-Norge er helt glemt, men mener at det likevel ligger noe i det:

Nordnorske patrioter overdriver nok litt i sine påstander om at krigen i nord er ”glemt” i den nasjonale krigshistorien. For eksempel kom jo kong Haakon til Harstad ved avdukingen av statuen av general Fleischer i 1950. Noe sannhet er det likevel å spore i påstanden.¹⁶

Eng trekker blant annet fram den fem år lange okkupasjonstiden som fulgte to dramatiske krigsmåneder i Nord-Norge:

Mye skjedde i Norge etter krigshandlingene. Når krigshistorien skulle fortelles, var det nok andre historier som lå nærmere i tid. Dessuten led vi nederlag i Troms da de allierte, kongen og regjeringen trakk seg ut av Norge. Soldatene som var involvert på norsk side kan i så måte ha vegret seg for å fortelle om de dramatiske krigshandlingene.¹⁷

I media blir det altså påstått at krigshistorien for Nord-Norge er glemt, fortiet eller oversett i Norgeshistorien og historiebøker for skolen. Er det noe sannhet i disse anklagene?

1.3: Historiebøker for gymnas og vgs – en sammenligning:

Med debatten i media som utgangspunkt skal denne masteroppgaven ta for seg hvordan andre verdenskrig i Nord-Norge framstilles i historiebøker for gymnas og

¹⁵ Itromsø 9/4 – 2011 s. 10 – 12

¹⁶ Itromsø 9/4 – 2011 s. 12

¹⁷ Itromsø 9/4 – 2011 s. 12

videregående skole fra krigens slutt til i dag – har skolebøkene nedvurdert, glemt og oversett Nord-Norge i andre verdenskrig?

Oppgaven skal se på hvordan Nord-Norge framstilles i historiebøkene og hva de tar med av stoff om landsdelen. De skal sammenlignes med hverandre for å se om det er likheter eller ulikheter ved det de tar med opp gjennom tidene, eller med andre ord: om det er en utvikling i historiebøkene. Det skal også fokuseres på om de ser fronten i denne landsdelen i sammenheng med Nordfronten og andre hendelser på slagmarkene ute i Europa.

Oppgaven skal også se litt på læreplanene for de forskjellige tidsperiodene bøkene kom ut i for å se om det er gitt noen relevante retningslinjer for dette emnet og eventuelt hvilke retningslinjer de gir.

Å finne læreplaner for de to eldste tidsperiodene i denne oppgaven skulle vise seg å være vanskelig. Jeg har vært i kontakt med Universitets Biblioteket i Tromsø, biblioteket ved Lærerhøyskolen i Tromsø, Kongsbakken videregående skole i Tromsø¹⁸ og Nasjonal biblioteket, og ingen av dem hadde tatt vare på eldre læreplaner.

Imidlertid fant jeg deler av læreplanen for 1940-tallet og 1970-tallet i Håkon Rune Folkenborgs Hovedfagsoppgave i historie. Når det gjelder lærerplanen for 1940-tallet, var dette en foreløpig leseplan som ble utgitt 1. juli 1940, altså etter den tyske okkupasjonen. En ny undervisningsplan ble utgitt i 1950. Det var imidlertid kun små endringer i forhold til læreplanen fra 1940-tallet.¹⁹ Dermed kan en anta at historiebøker utgitt i 1950 eller senere følger liknende retningslinjer som den foreløpige leseplanen fra 1940. I læreplanen for 1970-tallet, fant jeg ikke noen relevante retningslinjer i Folkenborgs oppgave, men fant *Læreplan for den videregående skole Del 2 Felles allmenne fag* fra 1991 som digitalisert bok. Lærerplanen for historie viser seg å være en redigert utgave av ”Læreplanen for samfunnsfag” fra 1976. Forskjellen er at de tre ulike disiplinene i samfunnsfag (historie, samfunnskunnskap og geografi) her er skilt ut med egne fagplaner og målsetninger. Bortsett fra denne strukturelle endringen er det ingen endringer av selve innholdet.²⁰ Dermed gjelder lærerplanen i denne boken fra 1991 også for 1970-tallet. Da lov om videregående opplæring ikke kom før i 1974, kan en derfor anta at

¹⁸ Rektor ved Kongsbakken videregående skole kunne informere om at gamle lærerplaner ble kastet i 2010.

¹⁹ H. R. Folkenborg 1999 s. 35

²⁰ H. R. Folkenborg 1999 s. 71

bøker utgitt før 1974 fulgte liknende retningslinjer i lærerplanen som ble utgitt i 1950.

Totalt er det fire tidsperioder bøkene i oppgaven er inndelt i; 1940 – 1950-tallet, 1960 – 1970-tallet, 1990-tallet og 2000-tallet. I oppgaven skal bøkene for hver tidsperiode gjennomgås for å se hva de tar med av relevant stoff angående problemstillingen. Etter at alle bøkene for en tidsperiode er gjennomgått, blir det en liten oppsummering der bøkene sammenlignes. Oppgaven begynner med de eldste bøkene først for å så fortsette kronologisk til dagens historiebøker.

Når alle de fire tidsperiodene er gjennomgått, vil det være en lengre konklusjon som skal se på funnene og vurdere dem opp mot påstandene i media om at Nord-Norge er neglisjert eller har fått ufortjent lite plass i historiebøkene.

Grunnen til at det er historiebøker for gymnas og videregående skole som skal sammenlignes, er at disse har bedre plass. Disse bøkene vil behandle temaet på et grundigere og mer detaljert nivå enn hva f. eks. historiebøker for ungdomskole vil gjøre da de har kortere kapitler og færre detaljer, og derfor behandler temaet mer overfladisk.

Historiebøkene kommer hovedsakelig fra de tre sentrale forlagene i Norge; Aschehoug, Cappelen og Gyldendal. Likeså er også Tanum / Tanum-Norlis forlag representert da Edvard Bulls bøker *Nordmenn før oss* ble utgitt av dette forlaget. Bulls bokserie har hatt en lang karriere i det norske skoleverket fra første utgivelse i 1948 til siste i 1986, til sammen syv utgivelser.

Det har vært en lang prosess for å finne fram til aktuelle bøker fra de forskjellige forlagene. Det er ulike utgivelsesår for verkene, så mye av arbeidet har vært å finne bøker som er utgitt på noenlunde samme tid. En vil legge merke til at det kan være store sprang mellom bøker i de tidsperiodene som er valgt når det gjelder utgivelsesår, spesielt i tidsperioden 1960 – 1970-tallet. Dette skyldes at jeg ikke fant bøker som lå nærmere hverandre i tid. Dette har igjen påvirket periodiseringen bøkene er delt inn i oppgaven. En vil også legge merke til at alle forlagene ikke er representert i tidsperioden 1940 – 1950-tallet. Det skyldes at jeg ikke fant bøker utgitt av Gyldendal i denne perioden. Dette gjelder også tidsperioden 2000-tallet der forlaget Cappelen ikke er representert. Cappelen har ikke utgitt

historiebøker etter innføringen av Kunnskapsløftet 2006, men er i gang med planlegging av et nytt historieverk for videregående skole.²¹

Når det gjelder hva bøkene eventuelt tar med av emner angående andre verdenskrig i Nord-Norge, er det flere faktorer som kan påvirke innholdet. Først og fremst tilgjengelige kilder og materiale som bidrar til å gi forfatteren/forfatterne informasjon og emner å skrive om. For det andre en subjektiv prioritering av forfatteren/forfatterne av hva som skal være med eller ikke dersom læreplanen ikke gir noen spesielle retningslinjer om dette, og forfatteren/forfatterne selv må ta et valg.²² For det tredje plass i boken. En historiebok for skolen har en begrenset plass å forholde seg til. Det er mange temaer som skal være med, og det er en læreplan for historie å forholde seg til, noe som vil påvirke innholdet. I tillegg vil bokens struktur avgjøre hvilke plass emne får. Tar vi en titt på f. eks. 1990-tallets skolebøker er det en egen bok for norgeshistorie og en egen bok for verdenshistorie. Dermed er det større rom for fordypninger enn hva det er i bøker som kombinerer norges- og verdenshistorie, som historiebøkene for tidsperioden 2000-tallet gjør.

*Nordfronten: Nordlige deler av Norge, Finland, tidligere Sovjetunionen og Spitsbergen.*²³

²¹ Dette ga de informasjon om etter kontakt via mail 17/1 – 2011

²² K. Kjeldstadli 1999 s. 47

²³ Bilde hentet fra http://finnmarkunderhakekorset.origo.no/-/bulletin/show/583753_operasjon-regenbogen-angrepet-paa-konvoi-jw-51b-i-barent

Kapittel 2: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1940- og 1950-tallet:

2.1: Læreplaner:

Lov om høgre allmennskoler av 1935

Historie og samfunnslære ble etter *Lov om høgre allmennskoler av 1935* gjort til ett fag. Altså var historie et eget fag. 1. juli 1940 kom det ut en foreløpig leseplan for historie i den høyere skolen på basis av denne loven. Leseplanen var bygd på idèer fra en plankomite som leverte sin Innstilling II i 1938 som angikk særlig gymnaset og historiefaget. Den foreløpige leseplanen ble i 1950 erstattet av en endelig undervisningsplan. Den inneholdt kun små endringer i forhold til den foreløpige leseplanen.²⁴ Dermed kan en anta at historiebøker som kom ut etter den nye undervisningsplanen i 1950 forholdt seg til liknende retningslinjer som den foreløpige leseplanen som ble utgitt i 1940, som for eksempel Magnus Jensens bok som blir behandlet nedenfor i oppgaven.

De tre bøkene som skal analyseres for denne tidsperioden, behandler hovedsakelig norges- og nordenshistorie. En av bøkene behandler kun norgeshistorie. Den andre behandler norgeshistorie med hovedtrekk fra de andre nordiske lands historie og den siste behandler kun nordenshistorie. Dermed kan det antas at det var bestemt ut i fra læreplanen at norges- og verdenshistorie skulle bli behandlet hver for seg, men at nordenshistorie kunne flettes inn i bøkene om norgeshistorien.

Ut i fra leseplanen for historie som kom 1. juli 1940²⁵, kan man lese at:

- Framstillingen må være konsentrert om de viktigste hovedpunkter og hovedlinjer, og samtidig være mest mulig konkret. Det som blir tatt med av historiske enkeltheter, må komme med for å kaste lys over disse punkter og linjer. Enkelhetene må gå inn som et ledd i en helhet, en fortelling, en skildring eller en tankerekke.

²⁴ H. R. Folkenborg 1999 s. 35

²⁵ Retningslinjer i leseplanen hentet fra H. R. Folkenborg 1999 s. 35.

Da denne leseplanen ble utgitt i 1940 var andre verdenskrig ennå ikke slutt, og dermed er det heller ingen spesifikke mål rundt dette temaet. Likevel kan en anta at andre verdenskrig gikk under ”de viktigste hovedpunkter og hovedlinjer” etter dens slutt i 1945.

For denne tidsperioden behandles det til sammen tre bøker. Den andre verdenskrigs slutt var rimelig fersk for forfatterne, særlig for Asbjørn Øverås og John Midgaard og Edvard Bulls bok. De behandler temaet på fem og henholdsvis syv sider. Ser vi på Magnus Jensens bok fra 1950, er det derimot en stor økning da han behandler temaet på 18 sider.

2.2: Historiebøker for gymnas på 1940- og 1950-tallet:

2.2.1: A. Øverås & J. Midgaard: Norges historie (1946)

Norges historie – med hoveddrag av de andre nordiske lands historie er skrevet av Asbjørn Øverås og John Midgaard, og utgitt av Aschehoug. Boken som skal analyseres her er andre utgave og kom ut i 1946, mens den første utgaven kom i 1942. Boken er på 239 sider og behandler nordisk historie fra forhistorisk tid og fram til andre verdenskrigs slutt. Kapitlet som behandler Norge under andre verdenskrig er noe kort, og har bare fått fem sider til rådighet (216 – 221) med bilder inkludert. Kapitlet heter ”Krig og okkupasjon” og har ingen delkapitler.

Boken begynner med å forklare kort Norges nøytralitetsønske i begynnelsen av krigen, angrepet 9. april og kampene som fulgte. Den unnlater å nevne noe om planer og interesser i forkant av invasjonen for noen av partene, men tar med at Norge opplevde nøytralitetskrenkelser før angrepet kom. Om kampene som oppstod etter at invasjonen var et faktum, skrives det at det var vanskelig å få mobilisert den norske hæren på et så kort varsel, og selv om Norge fikk alliert hjelp i Sør-Norge, ble styrkeforholdet for ulikt. I løpet av noen uker var landet til og med Nord-Trøndelag lagt i tyske hender. Nord i landet møtte imidlertid tyskerne verre motstand:

I Nord-Norge lyktes det å organisere et bedre forsvar, og her fortsatte striden enda en måned. Tyskerne ble stanset nord for Narvik, og denne byen ble tatt

tilbake. Franske og polske avdelinger hjalp til her, men på grunn av hendingene ute i verden ble også disse styrkene kalt tilbake.²⁶

Fokuset blir deretter flyttet til regjeringens flukt til England, de norske soldatenes innsats på andre fronter og den politiske situasjonen i ettertid av okkupasjonen. Mye av kapitlet blir brukt for å forklare politikken, den politiske situasjonen og hverdagslivet for sivilbefolkningen i Norge under krigen. Tyskernes, Quislings og Nasjonal Samlings (N. S.) forsøk på nazifiseringen av det norske samfunnet, motstanden mot tiltakene, hemmelige militærgrupper og det norske folks hverdagsliv blir forklart her.

I slutten av kapitlet forklares frigjøringen, men det er noe kort:

I mai 1945 slo endelig frigjøringens time. På en rekke frontavsnitt ute i Europa kapitulerte de tyske styrkene, og den 7. mai overgav den tyske overkommando seg uten vilkår til de allierte makter. Denne kapitulasjonen gjaldt også de styrkene som sto i Norge (...).²⁷

Kapitlet avsluttes med en beretning om kongens tilbakekomst til Norge.

Bildene som illustrerer kapitlet viser ingen tegn på krigføring i landet. Bildene viser kjente personligheter, blant annet Kong Haakon VII, Kronprins Olav og general Ruge. Under avsnittet om frigjøringen viser boken et bilde av den endelige tyske kapitulasjonen ved Akershus festning. Det er ingen bilder i fra Nord-Norge som illustrerer kapitlet.

2.2.2: E. Bull: Nordmenn før oss (1948)

Nordmenn før oss er skrevet av Edvard Bull og utgitt av Tanum Forlag. Boken som skal behandles her, er den første utgivelsen og kom ut i 1948. Boken er på 317 sider og behandler norsk historie fra forhistoriske tider fram til andre verdenskrigs slutt og etterspillet. Kapitlet som behandler Norge under andre verdenskrig i denne boken er noe kort og har bare fått syv sider til rådighet (296 – 303) med bilder inkludert.

²⁶ A. Øverås & J. Midgaard 1946 s. 217

²⁷ A. Øverås & J. Midgaard 1946 s. 221

Kapitlet er delt i tre mindre delkapitler; ”Krigen i Norge”, ”Hjemmefronten” og ”Frigjøringen”.

Bull starter kapitlet ved å be leseren notere seg dette:

Det er ennå uråd å skrive en fullstendig historie om den siste krigen. Det er svært mange viktige kilder som ennå ikke er offentliggjort. Det ”illegale” arbeidet som gikk for seg i Norge er slett ikke fullstendig kjent. Heller ikke den verdenspolitiske bakgrunnen for det som skjedde her i landet, har vi full greie på. Vi vet ennå lite om de synsmåtene som gjorde seg gjeldende i f. eks. den engelske regjeringen og overkommandoen i sammenheng med krigen i Norge. Framstillingen her må derfor bli svært ufullstendig.²⁸

Etter denne advarslen begynner selve kapitlet med fokus på forspillet til krigen i Norge. Her pekes det på at Norden kom raskt inn i søkelyset da den andre verdenskrig brøt ut høsten 1939. Det forklares at Vinterkrigen mellom Sovjetunionen og Finland gjorde at både britene og franskmennene ville sende hjelp til de finske styrkene, og at en slik hjelp eventuelt måtte gå gjennom Norge og Sverige. Imidlertid ville verken den norske og svenske regjeringen tillate en slik gjennomgang, dermed ble stillingen vanskelig. Det var derfor en stor lettelse at det ble våpenhvile mellom Sovjetunionen og Finland i mars 1940. Bull påpeker likevel at interessen i rundt nordområdene ikke var forsvunnet:

En annen sak var imidlertid like kritisk. Tyskland hadde en av sine viktigste veier ut til verdenshavene gjennom norske farvann. Langs den norske kysten fikk tyskerne dessuten store tilførsler av malm fra Narvik. De allierte var ivirge etter å stanse denne trafikken, og 8. april ga de melding om at de hadde lagt ut miner i norsk farvann. Ennå mens den norske regjeringen drøftet hva den skulle gjøre med en slik krenking av nøytraliteten, kom det tyske angrepet.²⁹

Boken flytter fokuset til invasjonen og den politiske situasjonen som var i Norge etter det tyske angrepet. Når kampene som oppstod i etterkant av invasjonen forklares, legges det vekt på at fronten i Sør-Norge falt etter kun tre uker. Til tross

²⁸ E. Bull 1948 s. 296

²⁹ E. Bull 1948 s. 296

for alliert hjelp ble motstanden for hard til å knekkes og man klarte ikke å stanse de tyske styrkene som rykket nordover. Fronten i Nord-Norge ga imidlertid de tyske styrkene mer motstand, og her raste kampene videre.

I Nord-Norge fortsatte kampen ennå over en måned. Tyskerne hadde tatt Narvik uten store offer 9. april. Med i de neste dagene grep den engelske flåten inn, her hvor de tyske flyene vanskelig kunne nå fram. Engelske, franske og polske tropper kom til hjelp for nordmennene, og Narvik by ble tatt tilbake. Tyskerne ble trengt opp i fjellene, og det så ut til at de snart måtte gi seg. Da var imidlertid situasjonen i Vest-Europa blitt slik at vestmaktene besluttet å samle alle styrker der. De fremmede soldatene ble evakuert. 7. juni dro kongen og regjeringen til England, og to dager etter kapitulerte de siste norske styrkene.³⁰

Etter at invasjonen og kampene i ettertid er behandlet, legges det vekt hvilken nytte Tyskland hadde av Norge. Her poengteres den strategiske verdien for Tyskland av å ha kontroll over norskekysten, og spesielt kysten i Nord-Norge og importen av råvarer:

De fikk gode baser for fly og ubåter i kampen om tilførselslinjene på havet. Rimeligvis tenkte de seg også at Norge skulle gi noen av utgangspunktene for den invasjonen av England som de planla. Siden kom Nord-Norge dessuten til å spille en stor rolle, fordi tyske fly derfra kunne angripe konvoiene mellom Vest-Europa og Sovjetsamveldet; men det er ikke sikkert at det var planlagt fra først av. Endelig fikk tyskerne store forsyninger av fisk fra Norge og molybden og andre metaller som var viktige for rustningsindustrien.³¹

I resten av dette avsnittet blir norsk skipsfarts viktighet for transport av råvarer til England kort forklart.

Boken flytter fokuset til situasjonen i Norge etter okkupasjonen, og er det klart lengste delkapitlet av de tre som behandler Norge under krigen. Det legges vekt på tyskernes forsøk på nazifisering av Norge, jødeforfølgelse og den norske

³⁰ E. Bull 1948 s. 298

³¹ E. Bull 1948 s. 298

sivilbefolkningens motstand mot dette. I tillegg vies det plass til partisan- og motstandsguppene som drev med sabotasje og attentater mot tyskerne.

Mot slutten gjør boken rede for frigjøringen i Norge, og det legges først og fremst vekt på frigjøringen av Finnmark:

I september 1944 kapitulerte Finnland for de tyske troppene. De tyske divisjonene ved den finske fronten måtte i all hast dra seg tilbake nordover til Finnmark. Den røde armé rykte imidlertid etter, og i slutten av oktober begynte frigjøringen av Norge. Tyskerne gjorde ikke forsøk på å forsvare Finnmark, men trakk seg straks tilbake sørover. Derimot sørget de for at russerne fant et øde land der de kom. De brente alle hus så langt de rakk, og folket ble tvunget til å evakuere sørover. Finnmark og Nord-Troms ble dermed ramt hardere av krigen enn noen annen landsdel.³²

Resten av kapitlet behandler den tyske kapitulasjonen ellers i landet, og situasjonen etter kapitulasjonen, blant annet landssviksakene.

Bildene som illustrerer kapitlet gir et inntrykk av at Norge var i krig. Det er blant annet bilder av tyske soldater som tar en norsk offiser til fange, Kristiansund by i flammer, konvoier, fangeleirer, sabotasjehandlinger og den endelige tyske kapitulasjonen ved Akershus festning. Det er ingen bilder fra Nord-Norge som illustrerer kapitlet.

2.2.3: M. Jensen: Nordens historie (1950)

Nordens historie er skrevet av Magnus Jensen, og utgitt av Cappelen. Boken som skal analyseres er av 3. opplag og utgitt i 1950. Boken er på 256 sider og behandler nordisk historie fra forhistorisk tid til andre verdenskrigs slutt. Kapitlet som behandler Norge under andre verdenskrig har fått god plass, og er på ca. 18 sider (219 – 236) med bilder inkludert. Kapitlet heter ”Den annen verdenskrig og Norge”, og har til sammen 15 delkapitler.

Boken forklarer først den politisk ustabile situasjonen i Europa som resulterte i andre verdenskrig og den finsk/sovjetiske Vinterkrigen som viste at krigen nærmet

³² E. Bull 1948 s. 302

seg nordiske områder. Det nevnes også at britene og franskmennene ville komme Finland til unnsetning, men at Norge og Sverige ikke ga tillatelse til dette for å holde seg utenfor krigen. Så rettes fokuset mot hvordan Norges nøytralitetspolitikk ble satt i fare på grunn av nøytralitetskrenkelser, først og fremst forklares ”Altmark”-affæren godt, og at denne ble dårlig mottatt i Tyskland. Det vises også til den britiske og franske interessen for å kvele den tyske malmimporten fra Narvik, og at hjelpen til Finland under Vinterkrigen skulle virke som et alibi:

Både den britiske og den franske regjering la stor vekt på malmtrafikken over Narvik. Når de ville gripe inn i den finsk-russiske krigen, var det nok først og fremst for å stoppe malmtrafikken til Tyskland. Den 8. april gjorde de et nytt trekk. De la ut miner i norske farvann for å tvinge malmskipene til å gå utenfor territorialgrensen hvor den britiske flåten kunne gå til angrep (...).³³

Så flytter boken fokuset over til selve invasjonen, og forklarer hvordan tyskerne invaderte Norge, kampene som oppstod i etterkant og den politiske situasjonen som oppstod i Norge etter at invasjonen var et faktum.

Når kampene som oppstod i etterkant av invasjonen forklares, legges det vekt på at fronten i Sør-Norge falt raskt til tross for alliert hjelp. Fronten i Nord-Norge holdt imidlertid ut lengre da man var bedre forberedt her:

I Nord-Norge var nordmennene bedre forberedt enn i noen annen landsdel, og dit sendte også de allierte større tropestyrker. Ved Narvik ble det harde kamper. De norske troppene stod under kommando av general Fleischer og gjorde en utmerket innsats. Tyskerne ble drevet ut av Narvik opp i fjellene og hadde valget mellom å overgi seg eller bli tilintetgjort, da de allierte besluttet å trekke sine styrker ut av Norge. Det var hendingene i Frankrike som tvang dem til dette skritt.³⁴

Når invasjonen og kampene som fulgte er behandlet, flyttes fokuset over på den politiske situasjonen rundt Quisling, N.S. og nazifiseringen, motstanden mot tiltakene og hverdagslivet ellers for sivilbefolkningen i Norge, og dette tar mye plass

³³ M. Jensen 1950 s. 221

³⁴ M. Jensen 1950 s. 224

i kapitlet. Hjemmefronten får også mye oppmerksomhet, og da spesielt sabotasjen mot tungtvannsanlegget i Rjukan. De norske soldatene som kjempet ute på andre slagmarker i Europa og den norske flåtes viktighet i krigen blir også nevnt i et eget delkapittel.

Bokens siste delkapitler tar for seg frigjøringen av Finnmark og den tyske kapitulasjonen i Norge, og frigjøringen forklares godt på den plassen den har fått i boken:

I september 1944 sluttet Finland våpenstillstand. Tyskerne måtte da trekke sin hær i Nord-Finland tilbake gjennom Norge. De bestemte seg da for også å evakuere Finnmark; men de ville gjøre det umulig for russerne å trenge fram etter dem. Finnmark skulle derfor gjøres til en ødemark. Ødeleggelsen foregikk med tysk grundighet. Der de hadde tid til det, ødela tyske tropper hvert hus og hvert skur.³⁵

Tyskernes tvangsevakuering av Finnmark og befolkningens nekting blir beskrevet, og boken slutter med en kort del om den endelige tyske kapitulasjonen i Norge og kongens tilbakekomst.

Det er få bilder som illustrerer kapitlet, men bildene som er med gir et inntrykk av at Norge var i krig. Bildene er blant annet av tyske tropper i Oslo, norske soldater klar for kamp etter invasjonen og soldater fra hjemmefronten under en operasjon. Det er ingen bilder fra Nord-Norge som illustrerer kapitlet.

2.3: En oppsummering for 1940- og 1950-tallet:

For historiebøker som kom tidlig etter den andre verdenskrigs slutt, er det vanskelig å få et godt og oversiktlig bilde over hva krigen betydde for Norge og hva som skjedde i landet. Det er heller ikke vanskelig å legge merke til når en leser gjennom disse bøkene. Edvard Bull kommer med en viktig advarsel rundt nettopp dette problemet når han sier at det er vanskelig å skrive en fullstendig historie om andre verdenskrig. Andre verdenskrig var fersk for disse historiebøkene, og derfor er det

³⁵ M. Jensen 1950 s. 235

også mangelfullt med tilgjengelige kilder. ”Framstillingen her må derfor bli svært ufullstendig”³⁶, påpeker Bull helt til slutt.

En slik advarsel burde også ha stått i Asbjørn Øverås’ og John Midgaards bok da denne kom ut tidligere enn Edvard Bulls bok. Kanskje burde også Magnus Jensen vurdert en slik advarsel, selv om boken kom senere enn de to nevnte. Framstillingen av andre verdenskrig i Norge i de to andre bøkene blir også svært mangelfullt og ufullstendig.

Når det gjelder forspillet til den tyske invasjonen, er det bare Bull og Jensen som viser til interessene for landet. Tysklands interesser for Norge blir imidlertid ikke forklart ut i fra et tysk syn, men disse kommer likevel til syne da de alliertes planlagte tiltak om å komme tyskerne i forkjøpet å invadere Norge blir forklart. Likevel er det noen mangler. Bull utelater å forklare at det allierte hjelpekorpsset som skulle komme Finland til unnsetning under Vinterkrigen, egentlig bare var et påskudd for å okkupere Narvik og Kiruna for å kvele den tyske malmimporten. Jensen viser ikke til den tyske interessen for å danne marinebaser langs norskekysten. Øverås og Midgaard utelater forspillet til invasjonen helt.

Alle tre bøkene viser til at fronten i Nord-Norge holdt ut lengre enn fronten i Sør-Norge da kampene som oppstod etter invasjonen forklares. Jensen er også den første til å oppgi navn på den norske øverstkommanderende, nemlig general Fleischer. Dessuten må det nevnes at kampene i etterkant av invasjonen forklares lengre og bedre i Bull og Jensens bøker i forhold til Øverås og Midgaards bok.

Edvard Bull er den eneste forfatteren som viser til hvilken strategisk betydning Nord-Norge fikk etter at okkupasjonen var komplett. Selv om det er kort og mangelfullt, viser han til at Nord-Norge spilte en stor rolle under konvoikrigene. Ingen av de andre bøkene i denne tidsperioden gjør dette.

Det er flere likhetstrekk ved de tre bøkene når det gjelder emner som tas opp. Forklaringer på den politiske situasjonen, den sivile motstanden mot politikken, hverdagslivet under okkupasjon, norske soldaters innsats ved andre fronavsnitt ute i Europa, partisangruppene – først og fremst partisangrupper i Sør-Norge – og rettsoppgjørene i landet etter krigen er emner som går igjen.

Øverås og Midgaard står for den korteste og svakeste forklaringen når det gjelder frigjøringen med setningen ”I mai 1945 slo endelig frigjøringens time”. De

³⁶ E. Bull 1948 s. 296

nevner ingenting om at frigjøringen av Norge starter allerede høsten 1944 i Finnmark da Finland kapitulerte for Sovjetunionen, og den røde armés offensiv jaget tyskerne ut fra Finnmark. Den tyske tilbaketrekningen og nedbrenningen av Finnmark og Nord-Troms utelates også. Selv om Bull bommer grovt når han skriver at Finland kapitulerte for de tyske troppene høsten 1944, og at verken han eller Jensen forklarer situasjonen før den tyske tilbaketrekningen, viser begge til retretten og dens konsekvenser for landsdelen bedre enn hva Øverås og Midgaard gjør i sin bok.

Selv om alle tre bøkene er mangelfulle, noen mer enn andre, må en ha i tankene at krigens slutt var rimelig fersk da disse bøkene ble utgitt. Edvard Bull gir som nevnt en viktig advarsel om dette i begynnelsen av sitt kapittel. Det kildematerialet forfatterne hadde tilgang på når det gjelder andre verdenskrig i Norge er langt i fra det en råder over i dag. Dette vil påvirke innholdet i bøkene når det gjelder hva som er tatt med eller utelatt.

Kapitlene som behandler andre verdenskrig i Norge i de tre historiebøkene er alle illustrert med bilder, men ingen av bøkene har med bilder fra Nord-Norge.

Kapittel 3: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1960- og 1970-tallet:

3.1: Læreplaner:

Lov om videregående opplæring av 1974

I 1974 kom det *lov om videregående opplæring av 1974*, og to år senere kom det derfor ut en ny undervisningsplan for det nye samfunnsfaget. Nå ble historie, geografi og samfunnskunnskap slått sammen til ett fag under samme målsetning. Likevel eksisterte det tre separate emnelister og emneplaner for de tre separate fagene. Historie som fag mistet imidlertid noe av sin betydning da det nye faget samfunnskunnskap ble styrket, blant annet med sosiologi.³⁷

Midt i denne tidsperioden kom det ut en ny undervisningsplan for historie utgitt i 1976. Dette ser ut til å ha påvirket bøkene da Terje Myklbusts og Erling Bjøls og Tim Greves to bøker, utgitt i 1976 og 1978, behandler Norges- og verdenshistorie kombinert. I læreplanen står det at det skal leses en sammenhengende framstilling av verdenshistorie og Nordens historie³⁸, og at historiefaget skal deles i to kategorier; eldre historie (før 1850) og nyere historie (etter 1850).

Selv om historie, geografi og samfunnskunnskap ble slått sammen til ett fag under samme målsetning, ble det satt av tre timer i uken til ren historieundervisning.

Asbjørn Øverås og John Midgaard behandler norgeshistorie med hovedtrekk av de andre nordiske lands historie i sin bok, men denne boken ble utgitt før den nye læreplanen ble utgitt (1968). Av den grunn kan en anta at de fulgte liknende retningslinjer fra læreplanen utgitt i 1950. Ser vi på Edvard Bulls bok, ble den utgitt i 1976, samme år som den nye undervisningsplanen ble utgitt. Imidlertid behandler også Bull kun norgeshistorie, og spørsmålet er derfor hvorfor den ble utgitt? Var det i tro om at denne boken kom til å utfylle den nye læreplanen eller var det et fritt valg for forfattere å gi ut en bok for norgeshistorien og en bok for verdenshistorien?

³⁷ H. R. Folkenborg s. 53

³⁸ Punkt i emneplan hentet fra *Læreplan for den videregående skole*, del 2, felles allmenne fag 1991 (Digitalisert bok): http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?&urn=URN%3ANBN%3AAno-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406. Denne læreplanen for historie er, sett bort i fra små endringer, den samme som kom ut i 1976 i følge H. R. Folkenborg 1999 s. 71

Under ”Generell informasjon” i fagplanen for eldre og nyere historie står det blant annet at: ”Nordens historie skal være obligatorisk i alle perioder og skal utgjøre en noenlunde sammenhengende tråd gjennom århundrene. Hovedvekten legges på Norge. De øvrige nordiske land trekkes inn der det er naturlig”.³⁹

Til tross for at det generelle målet om at Nordens historie skal være obligatorisk i alle perioder og at hovedfokuset skal være på Norge, er det ingen spesifikke mål knyttet til dette. Det er til sammen fire mål i fagplanen for eldre og nyere historie, og disse målene er i den forstand vide.

I denne tidsperioden behandles det til sammen fire bøker, der to er av samme serie behandlet ovenfor i oppgaven. Disse er mer eller mindre uforandret fra forrige tidsperiode, og behandler norgeshistorie eller kombinert norges- og nordenshistorie. Antall sider brukt til å behandle andre verdenskrig i Norge har heller ikke økt betraktelig. Ser vi på de to andre bøkene skrevet av Terje Myklebust og Tim Greve og Erling Bjøl utgitt i henholdsvis 1976 og 1978, behandler de dette temaet på åtte og seks sider, noe som ikke er en økning fra forrige tidsperiode. Dette skyldes plass da disse to bøkene behandler både norges- og verdenshistorie.

3.2: Historiebøker for gymnas og videregående skole på 1960- og 1970-tallet:

3.2.1: A. Øverås & J. Midgaard: *Norges historie (1968)* og E. Bull: *Nordmenn før oss (1976)*

I denne tidsperioden er det nye utgivelser av to bøker som er blitt behandlet tidligere i oppgaven. De to bøkene er *Norges historie – med hoveddrag av de andre nordiske lands historie* skrevet av Asbjørn Øverås og John Midgaard og *Nordmenn før oss* skrevet av Edvard Bull.

Øverås og Midgaards bok er syvende utgave og er utgitt i 1968, mens Bulls bok er sjettede utgave og er utgitt i 1976.

³⁹ Retningslinjer hentet fra *Læreplan for den videregående skole*, del 2, felles allmenne fag 1991 (Digitalisert bok): http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?&urn=URN%3ANBN%3AAno-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406. Denne læreplanen for historie er, sett bort i fra små endringer, den samme som kom ut i 1976 i følge H. R. Folkenborg 1999 s. 71

Det som er oppsiktsvekkende med disse nye utgivelsene er at kapitlene om Norge under andre verdenskrig er mer eller mindre uendret i forhold til utgivelsene fra 1946 og 1948 som er behandlet ovenfor i oppgaven – altså mer enn 20 år tidligere. Da disse bøkene kom ut i 1968 og 1976 var det henholdsvis 23 og 31 år siden andre verdenskrig var over, og sannsynligheten for at nye kilder var tilgjengelige for forfatterne, er stor. De få endringene på kapitlene som er gjort, angår omskriving av enkelte setninger og noen nye bilder som illustrerer kapitlene.

Hvorfor forfatterne har valgt denne løsningen, er det vanskelig å gi et presist svar på. Mest sannsynlig er årsaken plass i boken eller en prioritering av forfatterne. Det er uansett et oppsiktsvekkende lettvalt og interessant valg. Dermed gjelder Bulls advarsel i sin bok fra 1948 for disse utgivelsene også – de gir fremdeles et ufullstendig bilde av Norge og Nord-Norge under andre verdenskrig.

3.2.2: T. Myklebust: *Perspektiver på vesten og verden (1976)*

Terje Myklebust har skrevet *Perspektiver på vesten og verden*, og boken er utgitt av Gyldendal. Det er første utgave som skal behandles her, og den kom ut i 1976. Boken er på 245 sider og behandler Norges- og verdens historie fra ca. 1870 fram til ca. 1975. Kapitlet som behandler Norge under andre verdenskrig heter ”Den annen verdenskrig”, og behandler hele verdenskrigen på til sammen 18 sider (81 – 99). Kapitlet er delt inn i fjorten delkapitler. De delkapitlene som er interessant for denne oppgaven er ”Norden trekkes inn”, ”Norden under den annen verdenskrig” og ”Rettsoppgjøret i Norge”. Til sammen utgjør dette ca. åtte sider. Kapitlet har ingen bilder.

I delkapitlet ”Norden trekkes inn” forklares den politiske situasjonen til mange av landene som lå geografisk mellom Tyskland og Sovjetunionen, og på bakgrunn av dette forklares den finsk-sovjetiske Vinterkrigen som startet i slutten av 1939. Det legges vekt på at Norge ble dratt med i krigen da både de allierte og Tyskland hadde planer for landet:

Våren 1940 hadde Vestmaktene planer om landgang i Norge. Påskuddet var å komme finnene til hjelp. I virkeligheten lå andre ting bak: ønsket om å sikre seg kontroll over malmtransporten fra Kiruna over Narvik til Tyskland, som ble tillagt stor betydning for tysk krigsføring, dessuten ønsket om å forhindre at

tyskerne tok norskekysten og anla baser der, noe som ville representere en alvorlig trussel mot Storbritannia. Franskmennene håpet også på en landgang i Norge ville lette trykket mot deres eget territorium (...) Forutsetningene falt imidlertid bort ved Finlands nederlag i mars 1940. I Tyskland var man også interessert i Norge. Fikk de fast fot her, ville de kunne gjøre nettopp det britene var redde for – bygge ut baser langs hele norskekysten (...) Muligens hadde tyskerne også et fremtidig oppgjør med Sovjetunionen i tankene. Nord-Norge ville være et gunstig utgangspunkt for angrep østover.⁴⁰

Selve invasjonen og kampene som oppstod i ettertid forklares svært kort, og det skrives at både Danmark og Norge ble angrepet den 9. april 1940 der Danmark kapitulerte raskt, mens: ”Norge satte seg til motverge, og holdt med fransk og britisk hjelp kampen gående i ca. to måneder (...) Da måtte de norske styrkene gi opp, og konge og regjering reiste over til Storbritannia for å fortsette kampen derfra”.⁴¹

I delkapitlet ”Norden under den annen verdenskrig” ligger fokuset på landene nord i Europa fra og med våren 1940 til krigens slutt i mai 1945. Først og fremst pekes det på Finlands nye allianse med Tyskland i kampen mot kommunismen og enda et nederlag mot Sovjetunionen i 1944. Deretter er det Sverige som er fokuset da de holdt seg som nøytral, men tyskvennlige ved å la tyskerne transportere tropper gjennom landet. Likevel påpekes det at Sverige som et nøytralt land var til hjelp også for dansker og nordmenn blant annet som et tilfluktsland. Så forklares den politiske situasjonen for de to okkuperte landene i Skandinavia: Danmark og Norge. Situasjonen i Danmark forklares noe kort da hovedvekten er på Norge i dette avsnittet. Det legges vekt på at kongen og regjeringen, som på dette tidspunktet befant seg i England, fortsatte å føre krig derfra og at de reiste norske styrker som deltok i flere operasjoner under krigen.

Resten av delkapitlet tar i hovedsak for seg Quislings, N. S. og tyskernes politikk i Norge og motstanden mot det. Det vises til dagligliv under forsøket på nazifiseringen og motstandsbevegelsens mest kjente sabotasje ved tungtvannsproduksjonen på Rjukan. Kapitlet slutter ved å kort beskrive den tyske kapitulasjonen i Norge: ”I slutten av 1944 rykket russiske tropper inn i Finnmark –

⁴⁰ T. Myklebust 1976 s. 82 – 83

⁴¹ T. Myklebust 1976 s. 83

tyskerne måtte trekke seg ut og ødela alt etter seg. Befolkningen flyktet til fjells eller ble tvangssendt sørover. Helt til Nord-Troms ble Norge på denne måten lagt øde”.⁴²

Det siste delkapitlet som behandler Norge, er ”Rettsoppgjøret i Norge” og tar for seg landssviksakene i etterkant av krigen. I tillegg tas det opp diskusjoner rundt rettsoppgjøret og kommer blant annet med litt statistikk og fakta rundt den norske innsatsen for tyske styrker under krigen.

3.2.3: E. Bjøl og T. Greve: *Verden blir én* (1978)

Erling Bjøl og Tim Greve har skrevet *Verden blir én*, og boken er utgitt av Cappelen. Det er bind tre av første utgave som skal behandles i oppgaven og den kom ut i 1978. Boken er på 277 sider og behandler norsk og verdenshistorie fra ca. midten av 1800-tallet fram til ca. midten av 1970-tallet. Kapitlet som behandler Norge under krigen heter ”Annen verdenskrig” og tar opp andre verdenskrig både for verden og Norge. Kapitlet har til sammen 22 delkapitler på 21 sider (179 – 200) der ett er relevant for oppgaven, og det er ”Den tyske okkupasjon av Norge”. Dette delkapitlet er på ca. seks sider (182 – 188) inkludert bilder.

Første avsnittet fokuserer på den strategiske betydningen av å ha kontrollen over Norge, og forklarer at landets geografiske beliggenhet gjorde at både vestmaktene og tyskerne ønsket seg kontroll over Norge:

For tyskerne var norskekysten av stor betydning. Fra norsk område kunne tyske skip og fly holde oppsyn med hele Nordsjøen, og ha utgangspunkt for en invasjon av Storbritannia. Dessuten var det en fordel å ha kontroll over Norge, fordi malmtransportene fra Narvik da lettere kunne sikres, og norsk fiskeeksport overtas av tyskerne (...) Vestmaktene hadde særlig to grunner til å sette seg fast i Norge. Den ene var at de ville stanse tyske malmtransporter fra Narvik (...) Den andre grunnen (...) var at det var ønskelig med en avlastning i det tyske press mot den franske østgrense (...).⁴³

Deretter forklares planleggingen av landgang i Norge av begge parter i krigen, og at mens den tyske planen ble klargjort, var den allierte planen ufullstendig da

⁴² T. Myklebust 1976 s. 96

⁴³ E. Bjøl & T. Greve 1978 s. 182 – 183

Sovjetunionen og Finland hadde sluttet våpenhvile. Dermed falt planen om et hjelpekorps bort for de allierte, og Norge lå åpent for tyskerne.

Fokuset flyttes så til selve invasjonen, kongens og regjeringens flukt og kampene som oppstod i etterkant av invasjonen. Det påpekes at fronten i Sør-Norge falt fort til tross for alliert hjelp da denne viste seg å være utilstrekkelig. Kampene nord i landet fortsatte drøyt en måned til:

I Nord-Norge var forsvaret bedre forberedt, slik at kampene kunne fortsette ennå i noen uker. Tyskerne hadde erobret Narvik, men ble der angrepet både av norske tropper og britiske krigsskip. Det ble kjempet i april og mai for å kaste tyskerne tilbake. Norske, polske og franske styrker klarte den 28. mai å gjenerobre Narvik, godt hjulpet av dristige britiske marinestyrker. Da besluttet vestmaktene å trekke alle sine styrker ut, fordi det var mer bruk for dem i Nord-Frankrike (...) Det hadde da ingen hensikt for den norske øverstkommanderende i Nord-Norge, general Carl Fleischer, å fortsette kampen (...) Den 10. juni overgav de norske forsvarsstyrkene i Nord-Norge seg. Det hadde vært et mer langvarig felttog enn den tyske krigsledelsen hadde regnet med.⁴⁴

Etter at planene om invasjoner og angrepet er redegjort for, legges fokuset i delkapitlet på den norske innsatsen ved andre fronter i Europa, Quislings, N. S. og tyskernes politikk i Norge, den sivile motstanden mot dette og hverdagslivet i Norge.

I siste avsnitt av delkapitlet tas frigjøringen opp, og hovedvekten ligger først og fremst på frigjøringen i Nord-Norge:

Deler av Finnmark ble befridd høsten 1944, da de tyske soldatene trakk seg ut av Finland og videre vestover. Sovjetiske styrker forfulgte dem inn i Øst-Finnmark, og norske avdelinger fra Sverige deltok etter hvert også i denne frigjøringen. For å dekke retretten gjennomførte tyskerne ”den brente jords” taktikk. De ødela systematisk all bebyggelse (...) og tvangsflyttet befolkningen i Finnmark sørover.⁴⁵

⁴⁴ E. Bjøl & T. Greve 1978 s. 184

⁴⁵ E. Bjøl & T. Greve 1978 s. 188

Delkapitlet avsluttes med fokus på den tyske kapitulasjonen ellers i landet, regjeringens og kongens tilbakekomst, rettsoppgjøret etter krigen sluttet og et forsøk på å vise hva krigen kostet Norge rent økonomisk og tap av norske liv.

Bildene som illustrerer kapitlet er få, men en får et inntrykk av at Norge har vært i krig. Bildene er blant annet av tyske tropper på marsj i Oslo, Kristiansund by i flammer, Atlanterhavskonvoier og norske partisangrupper i forbindelse med hjemmefronten. Det er ingen bilder fra Nord-Norge som illustrerer kapitlet.

3.3: En oppsummering for 1960- og 1970-tallet:

Da første bok for denne tidsperioden kom ut, var det 23 år siden andre verdenskrig sluttet. En kan derfor forvente at historiebøkene da har blitt mer informativ enn fra forrige tidsperiode da tilgang på kilder mest sannsynlig har blitt større. Har de det?

Asbjørn Øverås og John Midgaard og Edvard Bull kommer ut med nye historiebøker i samme bokserie denne tidsperioden. Som allerede nevnt er det få endringer fra tidligere bøker som er behandlet ovenfor i oppgaven. De få endringene som er, angår omskriving av enkelte setninger og noen nye bilder som illustrerer kapitlene. Dermed gjelder Edvard Bulls advarsel fra 1948 fremdeles; framstillingene av Norge under andre verdenskrig er svært ufullstendig.

Når det kommer til de to andre bøkene, skrevet av Terje Myklebust og Tim Greve og Erling Bjøl, gir de lengre og bedre forklaringer når det gjelder forspillet til den tyske invasjonen av Norge enn de andre bøkene som er blitt behandlet tidligere i oppgaven. I tillegg vier begge bøkene plass til både de allierte og tyske interessene for landet. Myklebust utelater likevel å nevne malmtransporten når de tyske interessene forklares, men de kommer til syne i de allierte bekymringene for et tysk fotfeste i Norge. Imidlertid får Myklebust med seg at Nord-Norge kunne spille en viktig rolle i et eventuelt tysk angrep på Sovjetunionen senere i krigen.

Myklebust vier minimalt med plass til kampene som oppstod i etterkant av invasjonen. Han forklarer dem på tre linjer, og det nevnes ikke at fronten i Nord-Norge holdt ut lengre enn fronten sør i landet. Kampene rundt Narvik nevnes ikke i det hele tatt. Det skrives at kampene måtte gis opp etter to måneder, men det gis ingen grunn til hvorfor. Greve og Bjøl vier mer plass til kampene i etterkant av invasjonen og forklarer dem bedre enn Myklebust. I tillegg viser de til hvilken innsats de norske og allierte styrkene gjorde i Norge, og spesielt Nord-Norge, da de

skriver at det hadde vært et mer langvarig felttog enn hva den tyske krigsledelsen hadde planlagt. Det er første gang det nevnes i bøkene som er behandlet så langt.

Myklebust er den første til å forklare situasjonen til de andre nordiske landene, og selv om dette er noe kort, gir han likevel leseren et bilde av deler av Nordfronten. Greve og Bjøl nevner ingenting om dette i sin bok.

I likhet med forrige tidsperiode, er det flere likhetstrekk når det kommer til emner som tas opp i de fire bøkene i denne tidsperioden. Forklaringer på den politiske situasjonen, den sivile motstanden mot politikken, hverdagslivet under okkupasjon, norske soldaters innsats ved andre fronavsnitt ute i Europa, partisangruppene – først og fremst partisangrupper i Sør-Norge – og rettsoppgjørene i landet etter krigen er emner som går igjen.

Når det gjelder frigjøringen, er Terje Myklebusts forklaring den korteste så langt i denne oppgaven. Imidlertid er den mer presis enn f. eks. Øverås og Midgaard sin. Likevel gir den ingen forklaring på situasjonen før de sovjetiske styrkene rykket inn i Finnmark, men Myklebust får med at tyskerne trakk seg tilbake og la Finnmark og Nord-Troms øde og at sivilbefolkningen ble tvangsevakuert eller stakk seg unna. Greve og Bjøls forklaring er i likhet med Edvard Bulls lengre og bedre, men i likhet med Myklebust gir de heller ikke de noen forklaring på situasjonen før sovjetiske styrker rykket inn i Finnmark. De tar i tillegg med at norske avdelinger fra Sverige etterhvert deltok i denne frigjøringen. I likhet med Bull og Jensen nevner de heller ingenting om de menneskene som klarte å stikke seg unna tvangsevakueringen.

Selv om Terje Myklebust og Tim Greve og Erling Bjøl tar med noe nytt i sine bøker, utelater de emner som er kjent og tatt med i tidligere bøker. Terje Myklebust utelater f. eks. å nevne kampene rundt Narvik og at fronten i Nord-Norge holdt ut lengre enn fronten i Sør-Norge, da han tar begge frontene under en kam. Selv om han nevner at Nord-Norge kunne være et godt utgangspunkt i et eventuelt tysk angrep på Sovjetunionen, unnlater han å vise til betydningen denne landsdelen fikk senere i krigen angående det tyske angrepet mot Murmansk, konvoikrigene og krigsherjingene ved Øst-Finnmark. Det samme gjør Tim Greve og Erling Bjøl. Dermed viser de ingen større sammenheng mellom Nord-Norge og Nordfronten slik Edvard Bull gjorde i sin bok.

Tre av fire bøker i denne tidsperioden har med bilder i sine kapitler som behandler Norge under andre verdenskrig, men ingen bilder fra Nord-Norge er med og illustrerer kapitlene.

Bøkene til Greve og Bjøl og Myklebust tar med lite nytt i forhold til bøker behandlet i forrige tidsperiode og de utelater samtidig emner som ble tatt med i disse bøkene.

Grunnen til dette er nok først og fremst plass i bøkene. Historiebøkene som er behandlet for tidsperioden 1940 – 1950-tallet var dedikert til norgeshistorie eller en kombinert norges- og nordenshistorie, mens bøkene for denne tidsperioden forutenom Øverås' og Midgaards og Bulls bøker, kombinerer norges- og verdenshistorie fra ca. midten av 1800-tallet og fram til ca. midten av 1970-tallet. Dermed blir det mindre plass til fordypninger i emner.

Kapittel 4: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 1990-tallet:

4.1: Læreplaner:

Rerform 94 (R94)

Reform 94 er betegnelsen på forandringene i det norske skolesystemet som ble satt i kraft 1994/1995. Betydningen av denne reformen for historiefaget var negativ når det gjaldt koblingen mellom eldre historie og nyere historie. Det man lærte i nyere historie skulle ikke bygge videre på eldre historie. Forutenom dette var det fremdeles inndeling i kategoriene eldre historie og nyere historie. Den gjeldende læreplanen for historie i forbindelse med reformen kom ut i 1996, og gjaldt fra og med skoleåret 1997/1998.

Historie er i denne tidsperioden et eget fag, og skillett mellom eldre og nyere historie er fremdeles 1850. For nyere historie skulle fire skoletimer i uken bli satt av til undervisning i faget.

To av tre bøker i denne tidsperioden behandler kun norgeshistorie. Imidlertid behandler den tredje boken en kombinasjon av Norges- og verdenshistorie. Dermed kan en anta at det var valgfritt for forfatterne nå det gjaldt hvordan bøkene skulle legges opp.

Av Reform 94⁴⁶ står dette i lærerplanen for nyere historie som relevante retningslinjer:

Mål 1: Elevene skal ha kunnskaper om sentrale samfunnsendringer i Norge og kunne sette dem inn i en nordisk og global sammenheng

Hovedmomenter:

Elevene skal:

⁴⁶ Alle mål og hovedmomenter fra Reform 94 er hentet fra http://www.udir.no/Artikler/_Lareplaner/Lareplanverket-for-videregaende-opplaring-R94/ (link til eldre/nyere historie)

- 1a: kunne gjøre rede for de viktigste politiske, økonomiske, sosiale, ideologiske og kulturelle endringer og konflikter
- 1h: kunne gjøre rede for hovedtrekkene i Norges politiske og økonomiske forhold til andre land
- 1j: kunne gjøre rede for utviklingen av Norges utenriks- og forsvarspolitik i et europeisk og globalt perspektiv

I læreplanen for nyere historie er det ingen spesifikke retningslinjer om andre verdenskrig som emne skal framstilles.

To av tre historiebøker for denne tidsperioden har gitt emnet andre verdenskrig i Norge stor plass. De to bøkene behandler dette på 24 og 30 sider, noe som er det største omfanget i historiebøkene behandlet i oppgaven så langt. Den tredje boken behandler emnet på 19 sider, men dette må sees i sammenheng med mangel på plass da denne boken behandler både norges- og verdenshistorie.

4.2: Historiebøker for videregående skole på 1990-tallet:

4.2.1: T. Emblem m. fl.: Norge 2 (1997)

Norge 2 er skrevet av Terje Emblem, Ivar Libæk, Øivind Stenersen og Tore Syvertsen, og er utgitt av Cappelen. Boken er andre opplag av fjerde utgave i serien og kom ut i 1997. Boken er på 293 sider og behandler norsk historie fra ca. midten av 1800-tallet fram til ca. midten av 1990-tallet. Kapitlet som handler om Norge under andre verdenskrig har fått en stor plass i boken og er til sammen på rundt 30 sider (159 – 189) med bilder inkludert. Kapitlet heter ”Norge i krig” og har åtte delkapitler.

Kapitlet legger først hovedvekten på forspillet til den tyske invasjonen 9. april 1940 og forklarer dette emnet godt. Norges nøytralitetspolitikk blir forklart, men hovedfokuset er krigshandlingene som viste at krigen nærmet seg Norden etter at Sovjetunionen angrep Finland og allierte planer om Norge:

Under vinterkrigen mellom Sovjetunionen og Finland økte vestmaktens interesse for å engasjere seg i Norden, og det var særlig franskmennene som

presset på for å sette i gang militære operasjoner. Den franske regjeringen ønsket ikke bare å hjelpe finnene. Den ønsket også å engasjere tyskerne i nord slik at presset mot Frankrike kunne avta (...) Franskmennene var også svært opptatt av å stanse den svenske malmeksporten til tysk industri. Mesteparten av jernmalmen ble transportert på Ofotbanen fra Kiruna til Narvik og derfra med skip til Tyskland.⁴⁷

Det forklares også at det i første omgang var skepsis til dette fra britiske side, men at da situasjonen utviklet seg, ble også britene villige til å gå til aksjon:

I løpet av vinteren 1939-40 ble også britene mer innstilt på å gå til aksjon. De så med økende uro på hvordan tyske skip slapp gjennom den britiske marineblokkaden i Nordsjøen ved å seile gjennom de nøytrale farvannene innenfor tremilsgrensen langs norskekysten. På denne måten kunne Tyskland skaffe seg krigsviktige varer.⁴⁸

At Storbritannia var avhengige av den norske flåten under krigen da skipene fraktet nødvendige varer til britene, og at norske sjøfolk fikk oppleve krigen på havet, blir tatt med.

Neste tema er Norges problematiske nøytralitet og misnøyen fra britisk side rundt dette da tre britiske skip ble senket utenfor norskekysten. Det var til slutt ”Altmark”-affæren som fikk begeret til å renne over:

De bestemte seg for å landsette tropper i Narvik som skulle rykke østover for å ta kontroll over malmgruvene i Kiruna og hjelpe finnene i Vinterkrigen. Men denne operasjonen ble avlyst i mars 1940, da Finland og Sovjetunionen undertegnet en fredsavtale.⁴⁹

Det forklares kort at britenes tiltak i nord var å minelegge kysten for å tvinge den tyske skipstrafikken ut i internasjonalt farvann, før Tysklands planer om invasjon blir tema. Det forklares at mens britene og franskmennene forberedte en militær

⁴⁷ T. Emblem m. fl. 1997 s. 159

⁴⁸ T. Emblem m. fl. 1997 s. 159

⁴⁹ T. Emblem m. fl. 1997 s. 160

aksjon i nord, jobbet tyskerne målbevist i det stille. ”Altmark”-affæren overbeviste også Hitler om at det var nødvendig å erobre Norge. Det var i tillegg et press fra marinen da de fryktet at de ville bli innestengt i Østersjøen. Marineledelsen ville ha bedre muligheter til å angripe England og ha kontroll i Nord-atlanteren. Når invasjonsplanen var klar, slo de til den 9.april. At det kom meldinger om en kommende invasjon av Norge, men at Norge overså dette på grunn av protester mot britenes minelegging langs norskekysten avslutter delkapitlet.

Neste delkapittel har fokuset på invasjonen, regjeringens og kongens flukt og kampene som oppstod i etterkant av det tyske angrepet. Beretningen om kampene i Sør-Norge er på flere sider og er illustrert med bilder. I siste avsnitt blir kampene som oppstod rundt Narvik forklart:

Etter tre uker hadde tyskerne sikret seg kontrollen over Sør-Norge, men kampene fortsatte i områdene rundt Narvik. Der klarte engelske, franske, polske og norske styrker å drive tyskerne ut av byen og trenge dem sammen i et lite fjellområde ved grensen mot Sverige. Det var den første vellykkede militære operasjonen som ble utført til lands av allierte tropper under andre verdenskrig. I begynnelsen av juni stod de foran et avgjørende angrep, men operasjonen ble avbrutt. Etter at Tyskland hadde angrepet Frankrike og Beneluxlandene 10. mai, trengte de vestallierte alle sine tropper for å forsvare egne landområder, og de trakk derfor styrkene sine ut av Nord-Norge.⁵⁰

De neste fire delkapitlene tar for seg Quislings, N.S. og tyskernes politikk i Norge under okkupasjonen, forsøket på nazifiseringen, motstanden fra sivilbefolkningen, hverdagslivet ellers under krigen og de norske soldatenes innsats under krigen på andre slagmarker ute i Europa.

Nest siste delkapittel tar for seg frigjøringen av Norge, og fokuset legges først og fremst på den sovjetiske invasjonen av Nord-Norge:

I 1944 fikk Sovjetunionen overtaket i nord. Soldater fra den røde hær rykket over grensen til Finnmark, og tyskerne ble tvunget til å trekke seg tilbake. På vei sørover brukte de den brente jords taktikk, og de satte fyr på over 10 000

⁵⁰ T. Emblem m. fl. 1997 s. 167

hus og ødela båter, veier, broer og kaianlegg. Ikke noe av verdi skulle etterlates til fienden. Samtidig drev tyskerne sivilbefolkningen på flukt. Omkring 50 000 mennesker ble tvangsevakuert, mens over 20 000 klarte å stikke seg unna. De som ble igjen, led under mangel på mat og husrom den siste krigsvinteren. Folk i Øst-Finnmark møtte de sovjetiske styrkene med jubel i november 1944. Under kampene hadde Den røde hær stor nytte av norske partisaner som drev etterretning med store tap bak de tyske linjene (...).⁵¹

Resten av delkapitlet og siste delkapittel tar for seg den tyske kapitulasjonen ellers i landet, statistikk fra krigen, landssviksakene og krigens langsiktige virkninger.

Bildene som illustrerer kapitlet gir et inntrykk av at det var krig i Norge. Blant annet er det bilder av tyske soldater i Norge, norske soldater i kamp både på hjemmefronten og andre fronter ute i Europa og hverdagsliv for sivilbefolkningen. Det er bare ett bilde som viser situasjonen i Nord-Norge, og det er et bilde som viser boforholdene til en familie etter tyskernes ”Den brente jords taktikk”. I tillegg til bildene er det vist et kart i forbindelse med invasjonen som viser angrepspunkter for tyskerne 9. april, hvilke byer som ble satt i brann, hvor britene la ut miner, hvor de allierte troppene ble landsatt og hvor de ble evakuert i fra.

4.2.2: O. K. Grimnes & B. Nøkleby: *Spor i tid* (1997)

Spor i tid – Norge etter 1850 er skrevet av Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby, og er utgitt av Aschehoug. Boken er andre utgave av første opplag og utgitt i 1997. Boken er på 216 sider og behandler Norgeshistorien fra midten av 1800-tallet fram til ca. midten av 1990-tallet. Kapitlet som behandler Norge under krigen heter ”Den andre verdenskrigen” og har fått god plass i boken med sine 24 sider (116 – 139) med bilder inkludert. Kapitlet har til sammen tre delkapitler som igjen er delt på sytten underkapitler.

Kapitlet begynner med en kort oppsummering av andre verdenskrig og forklarer at krigen var en *total krig*, og hva som kjennetegner en slik krigsføring.

Boken setter først fokuset på forspillet til invasjonen av Norge, og påpeker at Norge opplevde å havne i klemme mellom stormaktene vinteren 1939 – 1940 og at

⁵¹ T. Emblem m. fl. 1997 s. 183

”Altmark”-affæren var den utløsende faktoren som gjorde at både de allierte og tyskerne ville angripe Norge. Selve delkapitlet peker på stormaktenes tiltak og interesser angående Norge:

Det nordmennene ikke visste, var at både vestmaktene og Hitler hadde planer om militær aksjon i Norge. Den britiske marineministeren, Winston Churchill, hadde lenge ville tvinge nordmennene til å stenge kystleia si for tyske skip. Norskekysten var et hull i den sjøblokaden som britene forsøkte å opprettholde mot Tyskland. Franske ledere var varme tilhengere av å utfordre tyskerne i et område som lå langt borte fra Frankrike (...) I mars 1940 ble de allierte enige om å sende en ekspedisjon til Skandinavia for å hjelpe finnene i kampen mot Sovjetunionen. De allierte soldatene skulle gå i land i Narvik og dra østover gjennom Sverige for å komme finnene til unnsetning. Men dette var mest et påskudd; i virkeligheten var de allierte mer interessert i å stoppe den svenske malmeksporten til Tyskland ved å besette eksporthavnen i Narvik og gruvebyen Kiruna. Da finnene gav seg for den sovjetiske overmakten 13. mars, falt påskuddet bort (...) Hitler hadde allerede lekt med tanken om et angrep på Norge for å komme britene i forkjøpet og sikre seg marinebaser i sjøkrigen mot Storbritannia. ”Altmark”-affæren fikk ham til å påskynde planene (...).⁵²

Boken flytter så fokuset på invasjonen av Norge, og viser til et kart over angrepsposisjoner langs kysten for å vise hvordan det tyske angrepet foregikk.

Invasjonen av Danmark forklares kort, mens det forklares at det tyske angrepet på Norge kom som et sjokk for den norske regjeringen, men at de ikke ville bøye seg for den tyske trusselen. Dermed var krigen i gang. Regjeringens flukt og Quislings forsøk på staskupp blir deretter forklart kort før det tyske felttoget i Norge blir hovedtema. Det forklares at fronten i Sør-Norge falt kjapt til tross for alliert hjelp, mens det ble kjempet videre i Nord-Norge:

Allerede 2. mai oppgav de allierte Sør Norge. Men de lovet å holde Nord-Norge, og kongen, kronprinsen og regjeringen drog til Tromsø for å lede kampen derfra. Også britene var sjokkert over sin dårlige innsats i Norge, og

⁵² O. K. Grimnes & B. Nøkleby 1997 s. 118

det førte til at statsminister Neville Chamberlain måtte gå av. Etter en heftig debatt i Underhuset ble Winston Churchill ny statsminister 10. mai 1940. Han var fast bestemt på å ta Narvik tilbake fra tyskerne. Målet ble nådd 28. mai; gjenerobringen av Narvik var Hitlers første nederlag i den andre verdenskrigen. Men for Norge ble det en tom triumf. Uten å si noe til nordmennene hadde de allierte bestemt seg for å oppgi også Nord-Norge. De trengte sine styrker for å forsvare seg selv, for i mellomtiden hadde Hitler angrepet Frankrike. Kongen og regjeringen forlot Norge 7. juni for å fortsette kampen fra London. 10. juni kapitulerte de siste norske styrkene i Norge.⁵³

De neste tolv sidene forklarer situasjonen etter at Norge hadde kapitulert. Det blir lagt vekt på den tyske politikken, forsøket på nazifisering av det norske samfunnet, motstanden mot dette og hverdagslivet ellers for sivilbefolkningen i Norge.

Hitlers norske besettelse blir et hovedtema når motstanden ute og hjemme forklares:

Hitler trengte ikke så store styrker for å holde knapt tre millioner nordmenn i sjakk. Men om folket var lite, var landet stort. Etter det tyske angrepet på Sovjetunionen i juni 1941 begynte de vest-allierte å sende konvoier med krigshjelp til Murmansk. Det førte til at store britiske flåtestyrker opererte utenfor norskekysten for å forsvare konvoiene, og Hitler fryktet alliert invasjon i Norge. Noen britiske kommandoraid mot Lofoten og Vestlandet i mars og desember 1941 styrket ham i denne troen, og han gav ordre om å befeste Norge mot invasjon. Kystforsvaret, særlig i nord, ble forsterket, og det meste av den tyske overflateflåten med slagskipet "Tirpitz" i spissen var stasjonert i Norge fra januar 1942. Antall soldater økte til de var nærmere 400 000 mann i 1943 (...) Hitler fryktet invasjon der helt til den virkelige invasjonen kom i Normandie i juni 1944, og han opprettholdt det sterke forsvaret av Norge med soldater som han kunne hatt god bruk for ved andre fronter. Hans "Festung Norwegen" stod ubeseiret til Tyskland kapitulerte.⁵⁴

⁵³ O. K. Grimnes & B. Nøkleby 1997 s. 122

⁵⁴ O. K. Grimnes & B. Nøkleby 1997 s. 133

At den norske regjeringen fortsatte krigføring mot Tyskland til tross for at landet var okkupert blir neste tema, og boken viser til de norske styrkenes innsats både på andre fronter ute i Europa og på hjemmefronten. I en faktaboks ved siden av selve kapittelteksten vises det til kontakten mellom London og hjemmefronten, og hvilken viktig rolle de hadde i operasjoner:

Allerede 10. juni 1940 hadde den første hemmelige norske radiosenderen kontakt med London: Hardware i Haugesund sendte militære meldinger til det britiske Secret Intelligence Service (...) Over hundre slike stasjoner kom etter hvert til å forsyne SIS med opplysninger fra hele Norge; dette hjalp britene blant annet i jakten på de store tyske krigsskipene, som slagskipet "Tirpitz", som ble senket av britiske fly ved Tromsø i november 1944.⁵⁵

Fokuset flyttes til den tyske kapitulasjonen i Norge og begynnelsen på frigjøringen i Finnmark:

I 1944 var det håp om fred. Spørsmålet var bare hva frigjøringen ville koste. Finland, som i 1941 hadde gått med tyskerne i krigen mot Sovjetunionen, inngikk avtale om våpenhvile i september 1944. Deres tyske våpenbrødre i nord – 220 000 mann – hadde ingen annen vei ut enn gjennom Norge. De brukte "Den brente jords taktikk" da de trakk seg tilbake gjennom finsk lappland, Finnmark og Troms. For at ikke fienden skulle kunne følge etter, brente de ned alle hus og sprengte broer og kaier. 50 000 finner flyktet over til Sverige, mens tyskerne tvangsevakuerte mesteparten av befolkningen i Finnmark og Nord-Troms. Den sovjetiske hæren befrikk Kirkenes og deler av Varanger i oktober 1944, men gjorde ikke noe forsøk på å rykke lengre inn i landet. Samarbeidet mellom nordmenn og russere i nord gikk problemfritt hele vinteren.⁵⁶

Resten av kapitlet fokuserer på den tyske kapitulasjonen ellers i landet, rettsoppgjørene og landssviksakene i etterkant av krigen.

⁵⁵ O. K. Grimnes & B. Nøkleby 1997 s. 134

⁵⁶ O. K. Grimnes & B. Nøkleby 1997 s. 136

Bildene tilknyttet kapitlet gir leseren et inntrykk av at det var krig i Norge, og det er også god variasjon på bildene. Bildene viser blant annet båten ”Altmark”, den tunge krysseren ”Blücher” som holder på å synke, kart over tyske angrepsposisjoner 9. april, byen Bodø i brann etter massiv bombing, tyske soldater på marsj, båten ”Donau” på vei fra Oslo til Tyskland med jøder, konvoier i Atlanteren, norske jagerflygere i Canada, boforholdene til en familie i Finnmark etter den tyske tilbaketrekningen og et kart over tilbaketrekningsveiene Tyskland benyttet seg av fra Finland, Finnmark og Nord-Troms.

4.2.3: T. L. Eriksen: *Vår felles fortid (1998)*

Vår felles fortid er skrevet av Tore Linnè Eriksen, og er utgitt av Gyldendal forlag. Boken som skal behandles her er andre utgave av serien og ble utgitt i 1998. Boken er på 365 sider og behandler norges- og verdenshistorie fra 1940 fram til ca. midten av 1990-tallet. Kapitlet som behandler Norge under krigen har fått god plass i boken og heter ”5 år under tysk okkupasjon”. Kapitlet er på 19 sider (34 – 53) med bilder inkludert. Det er til sammen 17 delkapitler.

Kapitlet legger først vekt på forspillet til invasjonen, angrepet og okkupasjonen av Norge. Det blir forklart at Norge først og fremst ville holde seg nøytral i krigen, men at landet ble trukket inn i spenningsfeltet mellom stormaktene:

Med tanke på et angrep på Storbritannia hadde den tyske flåteledelsen lenge ønsket seg ubåtbaser langs norskekysten, mens Storbritannia og landets allierte var interessert i den viktige skipsleia for å stenge den tyske flåten ute fra Atlanterhavet.⁵⁷

Så forklares det at Quislings kontakt med Hitler var en mulig grunn til tysk interesse for Norge og at ”Altmark”-affæren for alvor gjorde at føreren fikk interessen for landet. At Tyskland ikke var alene om å ha planer om invasjon blir også forklart kort:

⁵⁷ T. L. Eriksen 1998 s. 34

Under vinterkrigen (...) ble Norge også trukket inn i de fransk-britiske planene om å komme Finland til unnsetning. Dette falt bort ved fredsslutningen i mars 1940, men det allierte krigsrådet diskuterte fortsatt nordområdene. Som en mer begrenset og foreløpig aksjon ble det lagt ut miner i Norskehavet 8. april, slik at tyske malmskip måtte ut i internasjonalt farvann, der den britiske flåten lå klar til å gripe inn.⁵⁸

Deretter blir det tyske angrepet på Norge, som illustreres med et kart over tyske angrepspunkter, og regjeringens og kongens flukt forklart.

Når det gjelder kampene som oppstod i etterkant av den tyske invasjonen, forklares det at fronten i Sør-Norge falt til tross for alliert hjelp, mens fronten lengre nord i landet holdt ut lengre:

I Nord-Norge bød allierte og norske tropper på sterkere motstand, og klarte blant annet å ta tilbake Narvik. Men de allierte valgte å sette alle krefter inn i forsvaret av Frankrike, og i begynnelsen av juni trakk de derfor de franske og britiske styrkene ut av Norge. Uten nye forsyninger av utstyr, våpen og soldater hadde den norske hæren små sjanser. 7. juni reiste kong Håkon og den norske regjeringen med skip fra Tromsø til London, og tre dager etter kapitulerte de siste troppene på norsk jord.⁵⁹

Avsnittet avsluttes ved å nevne at regjeringen var innstilt på å kjempe videre fra England og at de hadde tatt med seg det som gjensto av flyvåpenet og marinen.

De neste par sidene er det den politiske situasjonen i Norge etter at okkupasjonen var komplett, som er hovedtema. Quslings forsøk på statskupp, N. S og tyskernes politikk i Norge blir tatt opp.

Så blir Norges plass i krigsstrategien forklart, og det legges særlig vekt på Hitlers frykt for en alliert invasjon av Norge, konvoitrafikken og Nord-Norge som et strategisk viktig område:

⁵⁸ T. L. Eriksen 1998 s. 35

⁵⁹ T. L. Eriksen 1998 s. 36

Allerede høsten 1940 var over 200 000 tyskere stasjonert i Norge, og fra 1941 til frigjøringen lå tallet på omtrent det dobbelte (...) Hitler var redd for et alliert flåteangrep mot norskekysten, kanskje også for en tofrontskrig der sovjetiske tropper rykket inn fra nordøst. Flere britiske strandhogg i Lofoten 1941 holdt denne frykten stadig levende. Hitler omtalte Norge som et skjebneområde og la stor vekt på å bygge ut ”Festung Norwegen” (...) Den tyske okkupasjonen var særlig tyngende i Nord-Norge, der det i mange bygder og byer var flere tyskere enn nordmenn. Under planleggingen av det tyske angrepet mot Sovjetunionen, som begynte i juni 1941, ble Øst-Finnmark brukt som oppmarsjområde. De tyske styrkene hadde som mål å sikre seg den isfrie havna i Murmansk, men ble slått tilbake før de nådde så langt. Med utgangspunkt i baser nordpå gjennomførte Tyskland under resten av krigen mange fly- og flåteangrep mot allierte konvoier på vei til Murmansk med forsyninger. Sovjetiske fly bombet til gjengjeld tyske stillinger i Øst-Finnmark. Kirkenes var et av de europeiske stedene som ble utsatt for flest bombetokter.⁶⁰

Fokuset flyttes til hvilken nytte Tyskland hadde av Norge når det kom til råvarer. Råvarer fra Norge var blant annet viktig for flyindustrien, krigsproviant for tyske soldater og brakker. I tillegg blir det lagt vekt på at det ikke bare var nordmenn som jobbet på tyske anlegg, men at det ble brukt mye krigsfanger fra Sovjetunionen og Jugoslavia, spesielt nord i landet.

Avsnittet avsluttes ved å forklare hvorfor den tyske okkupasjonen var en økonomisk byrde for Norge.

Fokuset i kapitlet flyttes fra forspill, invasjon og okkupasjon til motstanden Tyskland møtte i Norge. Først og fremst blir motstandskampen mot forsøket på nazifiseringen av det norske samfunnet tatt opp. Deretter til den militære motstanden både på hjemme- og utefronten, der det legges mye vekt på Milorgs og Kompani Linges operasjoner. Partisanene i Nord-Norge blir nevnt kort: ”I Finnmark, der mange hadde sympati med det sovjetiske folket, var det også partisaner som utførte spionasje bak de tyske forsvarslinjer”.⁶¹

⁶⁰ T. L. Eriksen 1998 s. 41

⁶¹ T. L. Eriksen 1998 s. 45

De norske styrkenes innsatser på andre fronter i Europa og ellers hverdagsliv for sivilbefolkningen, blant annet terror og jødeforfølgelsen, er emner som blir tatt opp før fokuset flyttes til selve frigjøringen av Norge:

Nord-Troms og Finnmark var de delene av landet som sist ble lagt under tysk styre, og det var her de tyske troppene først måtte trekke seg tilbake. I oktober 1944 rykket sovjetiske styrker inn på Varangerhalvøya (...) De sovjetiske soldatene stoppet 15 mil inne på norsk område, og trakk seg ut noen måneder etter fredsslutningen. Tyskland bestemte seg for å trekke alle troppene sine tilbake til en grenselinje ved Lyngen i Nord-Troms, og gav ordre om at hele området nord og øst til Grense-Jakobselv skulle ødelegges og avfolkes. Okkupasjonsmyndighetene ville hindre at London-regjeringen slo seg ned nordpå, og at de allierte kunne bruke området for sine militære framstøt. Tyskerne gav derfor ordre om tvangsflytting og ”den brente jords taktikk”. Det ble advart mot alle former for medlidenhet med sivilbefolkningen (...) Hus ble brent, veier og broer sprengt, båter ble senket. De materielle tapene og de menneskelige lidelsene var store (...) Alt i alt ble mer enn 50 000 mennesker drevet fra hjemmene sine, de fleste drog sjøveien til Tromsø, Bodø og Narvik (...) 20 000 – 25 000 klarte å slippe unna evakueringen og holdt seg i live i huler, gruveganger, gammer eller under båthvelv gjennom den siste krigsvinteren. Av 20 000 hus som alt i alt ble ødelagt under krigen, lå 12 000 i Troms og Finnmark.⁶²

Kapitlet avsluttes med å forklare den tyske kapitulasjonen i resten av landet, en gjennomgang av rettsoppgjørene og landssviksakene i etterkant av frigjøringen.

Bildene som illustrerer kapitlet gir inntrykk av at Norge var i krig. Blant annet er det et kart over tyske angrepsposisjoner under invasjonen. Bildene viser okkupasjonslederne i Oslo, britiske sabotasjeoperasjoner i Lofoten, norske motsandsgrupper, kong Håkon som holder tale til Norges befolkning via radio i England og innbyggere i Vardø som vinker farvel til den sovjetiske flåten etter frigjøringen 1944. I tillegg er flere propagandaplakater en kunne se under krigen illustrert.

⁶² T. L. Eriksen 1998 s. 51

4.3: En oppsummering for 1990-tallet:

Den første boken som kom ut i denne tidsperioden, kom ut i 1997, altså 52 år etter andre verdenskrigs slutt. Tilgangen på kilder og materiale knyttet til krigen i Norge vil mest sannsynlig være bedre enn det var i de andre tidsperiodene som er sett på hittil.

Ingen av de tre bøkene tar med noe nytt når det gjelder forspillet til den tyske invasjonen, men Tore Linné Eriksen nevner ikke at malmskiptransporten de allierte ville kvele kom i fra Narvik. Likevel er forklaringene rundt dette emnet lengre, mer detaljert og bedre forklart enn tidligere bøker og gir derfor leseren et bedre bilde av situasjonen før angrepet.

Bedre detaljert er også kampene som oppstod i etterkant av invasjonen, og i tillegg er noen nye fakta tatt med i forhold til tidligere bøker. Terje Emblem m. fl. nevner at gjenerobringen av Narvik av de norske og allierte soldatene, var den første vellykkede militære operasjonen som ble utført til lands av de allierte under den andre verdenskrig. Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby peker på at det tyske nederlaget ved Narvik var deres første under andre verdenskrig. Dette er ikke nevnt i noen bøker tidligere i oppgaven. I tillegg nevner de at Hitler og den tyske krigsledelsen regnet med at felttoget i Norge ville ta noen få dager slik at de kunne starte angrepet på Frankrike. Dette gir derfor leseren et inntrykk av hvilken motstand Norge, og spesielt Nord-Norge utøvde sammen med de allierte.

Terje Emblem m. fl. vier ingen oppmerksomhet til Nord-Norges strategiske betydning, men det gjør Ole Kristian Grimnes og Berit Nøkleby og Tore Linné Eriksen. For første gang i bøkene som er analysert i denne oppgaven vies det god plass til dette emnet. Grimnes og Nøkleby viser til at de allierte begynte med konvoier som transporterte krigsmateriell til Sovjetunionen etter det tyske angrepet sommeren 1941, som igjen økte Hitlers frykt for en alliert invasjon da den britiske flåtes operasjoner utenfor norskekysten ble trappet opp. Hitlers tiltak var å gjøre Norge til en festning, og spesielt Nord-Norge fikk merke økt kystforsvar. Blant annet flyttet han det meste av overflateskipene sine, med "Tirpitz" i spissen, til Nord-Norge. Det vises også til at antall soldater stasjonert i Norge økte betraktelig, og at de sto i landet – også når den røde armé og de allierte presset mot den tyske grensen – til undergangen. Tore Linné Eriksen vier også god plass til dette i sin bok,

og peker også på at Hitler fryktet en invasjon og økte antall soldater stasjonert i Norge betraktelig. I tillegg nevner også Eriksen at Hitler kalte Norge for skjebneområde i krigen. Han retter også fokus mot krigsherjingene i Øst-Finnmark i forbindelse med det tyske angrepet mot Murmansk og Sovjetunionen. Han tar med at Øst-Finnmark ble brukt som oppmarsjområde da tyskerne ville sikre seg den sovjetiske havnebyen, og at Nord-Norge senere ville spille en viktig rolle i konvoikrigene. Dessuten nevner han at Sovjetunionens svar på de tyske angrepene på konvoiene var massiv bombing av tyske stillinger i Øst-Finnmark, og at Kirkenes derfor var en av de europeiske byene som ble utsatt for flest bombetokter. Dermed er disse to bøkene de første i denne oppgaven så langt som vier god plass til å forklare den strategiske betydningen av Nord-Norge.

Grimnes og Nøkleby viser også til de nordnorske partisanenes rolle når det kom til senkingen av ”Tirpitz”, noe som ikke er gjort fra før. Terje Emblem m.fl. og Eriksen viser også til partisaner i Finnmark som utførte spionasje bak tyskernes linjer. Eriksen retter også fokus mot tvangsarbeidet som ble utført i Nord-Norge, og at disse arbeiderne var av sovjetisk eller jugoslavisk opphav og var krigsfanger.

I likhet med de andre tidsperiodene, er det også flere likhetstrekk når det gjelder emner som blir tatt opp. Forklaringer på den politiske situasjonen, den sivile motstanden, hverdagslivet under okkupasjon, norske soldaters innsats ved andre fronavsnitt ute i Europa, partisangruppene – først og fremst partisaner i Sør-Norge – og rettsoppgjørene i landet etter krigen er emner som går igjen i bøkene.

Når det gjelder frigjøringen, er også forklaringen bedre enn i tidligere bøker. Verken Tore Linné Eriksen eller Terje Emblem m. fl. nevner noe om grunnen til hvorfor Sovjetunionen fikk overtaket i nord, men Emblem m. fl. tar med statistikk om hvor mange som klarte å stikke seg unna tyskerne under retretten og hvor mange hus som ble brent ned. Med andre ord gir de et bedre bilde av hvor omfattende og ødeleggende denne tilbaketrekningen var. Grimnes og Nøkleby forklarer hvorfor Sovjetunionen fikk overtaket i nord, nemlig pga. fredsavtale mellom Finland og Sovjetunionen som førte til at tyskerne måtte trekke seg tilbake fra finsk territorium til Norge. Det var etter dette tyskerne begynte å brenne ned Finnmark og Nord-Troms slik at de sovjetiske styrkene ikke skulle ha mulighet til å følge etter. Selv om de også forklarer frigjøringen godt, kommer de ikke med noen statistikk over frigjøringen. Eriksen nevner kort hvordan leveforholdene til den gjenværende

sivilbefolkningen var den siste krigsvinteren, noe som ikke er gjort i tidligere bøker i denne oppgaven.

Alle tre bøkene har bilder som illustrerer kapitlene som behandler Norge under andre verdenskrig, og for første gang i bøkene behandlet til nå er det bilder fra Nord-Norge med.

Historiebøkene for denne tidsperioden gir et mer helhetelig bilde av krigen i Nord-Norge da de vier mye plass til å forklare den strategiske betydningen av landsdelen. Samtidig viser de også Nord-Norge i sammenheng med Nordfronten. Med andre ord tydeliggjør disse bøkene hvilken rolle Nord-Norge hadde i andre verdenskrig bedre enn hva bøker i de to tidligere tidsperiodene gjorde.

Grunnen til dette er først og fremst at bøkene er mer omfattende. Bøkene for tidsperioden 1960 – 1970-tallet var en kombinasjon av norges- og verdenshistorie i en bok. For denne tidsperioden er to av tre bøker historie kun for norgeshistorie, og dermed er det mer plass til å fordype seg i emner, blant annet andre verdenskrig i Nord-Norge. Det legger man merke til når det gjelder omfanget av kapitlene. Tore Linné Eriksens bok er imidlertid en kombinasjon av både norges- og verdenshistorie, men behandler historien fra 1940 og fram til ca. midten av 1990-tallet. Dermed gir også den mer rom for fordypning i emner da boken enn f. eks. Terje Myklebusts historiebok fra 1976 som behandler norges- og verdenshistorie fra 1870 og fram til ca. midten av 1970-tallet.

Bøkene for 1940- og 1950-tallet behandlet også hovedsakelig norges- eller nordenshistorie, men viet ikke like stor plass til Nord-Norge under andre verdenskrig som bøkene for 1990-tallet gjør. Grunnen til dette kan være tilgang på kilder. Kildeomfanget var nok mest sannsynlig større for forfatterne på 1990-tallet enn for forfatterne som skrev historiebøker for skolen tidlig etter krigens slutt.

Kapittel 5: Framstillingen av Nord-Norge under andre verdenskrig i historiebøker på 2000-tallet:

5.1: Læreplaner:

Kunnskapsløftet 2006 (K06)

Kunnskapsløftet 2006 er betegnelsen på en reform for norsk skole som ble satt i kraft høsten 2006. Noen stor betydning for historiefaget fikk det ikke, det er fremdeles et eget fag. Imidlertid ser det ut som at en nå skal se eldre og nyere historie i sammenheng, men en er gått bort i fra kategoriene eldre og nyere historie. Nå er kategoriene delt inn i Vg2 og Vg3, altså hvilket skoletrinn man er på. Skillet mellom Vg2 og Vg3 ligger på 1700-tallet, men det er ikke beskrevet nøyaktig hvor. Likevel kan man tolke Vg2 som eldre historie og Vg3 som nyere historie.

Det er lagt av 113 årstimer til historie for Vg3, men det er ikke angitt hvor mange timer dette utgjør i uken.

De to historiebøkene som skal behandles for denne tidsperioden er en kombinasjon av Norges- og verdenshistorie. Dermed ser det ut til at historiebøkene skal være lagt opp slik, og at forfatterne ikke står fritt til å velge.

Ut i fra kompetansemål for Vg3 i K06⁶³ kan vi lese at elevene skal:

- gjøre rede for bakgrunnen for de to verdenskrigene og drøfte virkninger disse fikk for Norden og det internasjonale samfunn.

Dette er første gang det kommer en spesifikk retningslinje i læreplanen om hvordan andre verdenskrig skal framstilles.

De to bøkene som skal behandles som tidligere nevnt både Norges- og verdenshistorie i en bok, men det er et sprang mellom størrelse på kapittel som behandler Norge under andre verdenskrig. Ivar Libæk m. fl. har brukt ni sider på emnet mens Ole Kristian Grimnes m. fl. har brukt 17 sider.

⁶³ Alle mål og hovedmomenter fra Kunnskapsløftet 2006 er hentet fra <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=5>

5.2: Historiebøker for videregående skole på 2000-tallet:

5.2.1: I. Libæk m. fl.: *Historie 3* (2008)

Historie 3 er skrevet av Ivar Libæk, Øivind Stenersen, Asle Sveen og Svein A. Aastad, og er utgitt av Cappelen. Boken er første opplag av første utgave og kom ut i 2008. Boken er på 490 sider og behandler Norges og verdenshistorie fra 1700-tallet fram til ca. 2005. Kapitlet som handler om Norge under andre verdenskrig ligger under kapitlet ”Andre verdenskrig”, som behandler verdenskrigen ut i fra verdenshistorie, men Norge har fått et eget avsnitt som er noe kort og er på 9 sider (249 – 258) med bilder inkludert. I tillegg er det et delkapittel om krigens virkninger både for Norge og verden, som er på til sammen to sider (259 – 261) Delkapitlet om Norge er igjen delt på fem underkapitler.

Avsnittet om Norge setter umiddelbart fokus på den politiske situasjonen som oppstod i Norge etter den tyske invasjonen. Med andre ord nevnes ikke forspillet til invasjonen, interessen og planer fra både alliert og tysk side og selve invasjonen. Blar man noen sider tilbake i kapitlet, finner man spor av dette når Tysklands invasjon av Skandinavia forklares. Her først og fremst fokuseres det på Vinterkrigen mellom Sovjetunionen og Finland, og at de allierte ville hjelpe finnene i kampen:

De tok sikte på å landsette tropper i Narvik som skulle rykke sørover for å ta kontroll over malmgruvene i Kiruna og hjelpe finnene i krigen mot Sovjetunionen. Franskmennene ventet på et tysk framstøt mot forsvarsverkene (...) og ønsket å engasjere tyskerne i nord, slik at presset mot Frankrike kunne bli mindre. De vestallierte mislikte den svenske malmeksporten til tysk krigsindustri og ønsket å stoppe den snarest mulig. Men operasjonen mot nord ble ikke satt ut i livet. Både Norge og Sverige protesterte iherdig, og planene falt endelig bort da finnene sluttet fred med Sovjetunionen i midten av mars 1940 (...) I løpet av vinteren 1939-1940 ble også britene mer interessert i å sette i gang militære operasjoner i Norden, fordi de ble mer og mer misfornøyd med den norske nøytralitetspolitikken. De mislikte at tyske skip med krigsviktige varer slapp gjennom den britiske marineblokaden i Nordsjøen ved å seile innenfor tremilsgrensen langs norskekysten, og de reagerte kraftig da tre

engelske handelsskip ble senket av tyske u-båter på norsk sjøområde. Britene gjorde det nå klart overfor den norske regjeringen at de ville la sine egne marinefartøyer operere i norsk farvann.⁶⁴

Deretter forklares ”Altmark”-affæren og den britiske mineleggingen av norskekysten den 8. april, før fokuset flyttes over til Hitlers interesser for å okkupere Norge: ”Den tyske marineledelsen presset på for å få baser i Norge som ville gjøre det lettere å angripe Storbritannia og sikre kontroll over Nord-Atlanteren”.⁶⁵

Det forklares at Quislings kontakt med Hitler kan ha vært en av årsakene til at føreren fikk interesse for landet, men at den tyske føreren for alvor ble overbevist om at en invasjon av Norge var nødvendig etter ”Altmark”-affæren.

For å illustrere det tyske angrepet på Norge er det et kart som viser tyske angrepspunkter. Kartet viser også blant annet hvor britene la ut miner 8. april, landsetting og evakuering av allierte tropper våren og sommeren 1940. I tillegg viser det hvilke deler av Finnmark Sovjetunionen invaderte og okkuperte høsten 1944 og hvilke områder Tyskland la øde under tilbaketrekningen.

Neste tema er selve invasjonen, regjeringens flukt og kampene som oppstod i Norge i etterkant av angrepet. Her forklares det at fronten i Sør-Norge falt etter kun tre uker i kamp, til tross for alliert hjelp, og at kampene fortsatte i Nord-Norge:

Krigen fortsatte i områdene rundt Narvik. Der klarte britiske, franske, polske og norske styrker å drive tyskerne ut av byen og isolere dem på grensen mot Sverige, men kampene ble avbrutt da de allierte trakk troppene sine ut. De trengte dem til å forsvare sine egne landområder etter at Tyskland gikk løs på Benelux-landene og Frankrike tidlig i mai 1940. I denne situasjonen valgte den norske regjeringen og kongen å dra til Storbritannia for å fortsette kampen mot nazistene derfra.⁶⁶

I tillegg til dette avsnittet om invasjonen og kampene som oppstod, er det en faktaboks som forklarer hvorfor det norske forsvaret var så dårlig forberedt i 1940.

⁶⁴ I. Libæk m. fl. 2008 s. 229

⁶⁵ I. Libæk m. fl. 2008 s. 229

⁶⁶ I. Libæk m. fl. 2008 s. 232

I delkapitlet om Norge er fokuset som tidligere nevnt den politiske situasjonen i Norge etter den tyske invasjonen. Quislings forsøk på statskupp og Tysklands politikk i Norge blir forklart. Deretter er Tyskland som okkupanter hovedtema, og Hitlers norske besettelse under krigen blir forklart:

Norge spilte en sentral rolle i den tyske krigsføringen. Hitler beskrev landet som et ”skjebneområde” (...) Der krigen kunne bli avgjort. Han fryktet en alliert invasjon i nord og bygde ut kanonstillinger langs hele kysten. På det meste var okkupasjonsstyrkene oppe i ca. 430 000 mann. Norge var et viktig oppmarsj område i krigen mot Sovjetunionen, og fra flyplasser og marinebaser rettet tyskerne harde angrep mot konvoitene i Nord-Atlanteren.⁶⁷

Videre forklares hvilke nytte Tyskland hadde av Norge når det kom til råvarer, at blant annet flyindustrien sikret seg aluminium og magnesium herfra. Resten av avsnittet og avsnittet som følger forklarer hverdagslivet under okkupasjon. Blant annet blir det pekt på jødeforfølgelse, nordmenn som kjempet på tysk side under krigen og kvinner som ble kjæresten med tyske soldater stasjonert i Norge.

Fokuset flyttes over til motstanden tyskerne møtte i landet fra sivilbefolkningen og samfunnet da de ville nazifisere Norge. Det blir blant annet lagt vekt på sabotasjevirksomhet fra Milorgs side. Motstanden på utefronten blir også tatt med, og den norske flåtens betydning for de allierte blir dratt fram. Det samme blir de norske pilotene, sjøfolkene og hærstyrkene. I tillegg er det en egen faktaboks som tar for seg hverdagslivet for befolkningen og hvordan de levde under tysk okkupasjon.

Det siste temaet i underkapitlet som behandler Norge under krigen, er frigjøringen med hovedvekt på Nord-Norge:

Mot slutten av 1944 rykket Den røde armé over den norsk-sovjetiske grensen og tvang tyskerne på retrett. På vei sørover satte tyskerne fyr på over 10 000 hus og ødela båter, veier, bruer og kaianlegg i Finnmark og Nord-Troms. Omkring 50 000 mennesker ble tvangsevakuert. De som klarte å stikke seg unna, led under mangel på mat og husrom den siste krigsvinteren.⁶⁸

⁶⁷ I. Libæk m. fl. 2008 s. 250

⁶⁸ I. Libæk m. fl. 2008 s. 257

Resten av delkapitlet handler om frigjøringen ellers i landet, og det siste delkapitlet tar for seg krigens virkninger og viser hvilke konsekvenser andre verdenskrig hadde for de nordiske landene.

Bildene som illustrerer kapitlet om Norge gir et inntrykk av at det var krig i landet. Bildene viser blant annet den tyske krysseren "Blücher" synke i Oslofjorden, et tysk lasteskip med jøder på vei til Tyskland, fangeleire i Norge, tyske soldater på marsj, soldater fra norske partisaner og en families provisoriske hus i Finnmark etter den tyske tilbaketrekningen.

5.2.2: O. K. Grimnes m. fl.: *Tidslinjer 2* (2009)

Ole Kristian Grimnes, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertresvaag, Jørgen Eliassen og Lene Skovholt har skrevet *Tidslinjer 2*, og boken er utgitt av Aschehoug. Boken som skal behandles her, er første utgave av andre opplag som kom i 2009. Boken er på 462 sider og behandler Norges- og verdenshistorie fra ca. 1750 fram til ca. 2005. Kapitlet som handler om Norge under andre verdenskrig heter "Det okkuperte Norge" og er på 17 sider (282 – 299) med bilder inkludert. Kapitlet har syv delkapitler som igjen har til sammen ti underkapitler.

Kapitlet begynner med en kort introduksjon av krigen i Norge som oppsummerer hele okkupasjonstiden i landet. Deretter begynner selve kapittelteksten som med en gang retter fokuset på selve invasjonen og situasjonen i Norge i etterkant av angrepet. Med andre ord nevnes ikke forspillet til invasjonen, interessen og planer fra både alliert og tysk side. Blar man noen sider tilbake til forrige kapittel kan man imidlertid finne et avsnitt som behandler Norges nøytralitetsønske før invasjonen. Avsnittet er i kapitlet "De vanskelige mellomkrigsårene", og avsnittet forklarer Norges nøytralitetspolitikk da andre verdenskrig brøt ut høsten 1939 og stormaktens økende interesse for landet: "De krigsførende partene viste igjen sin interesse for Norges økonomiske ressurser og handelsflåte (...) Vinteren 1939-40 begynte begge parter i krigen for alvor å interessere seg for Skandinavia".⁶⁹

Blar man lengre tilbake i boken, finner man et avsnitt som handler om forspillet og interessene fra først og fremst tyskernes side. Avsnittet er i kapitlet

⁶⁹ O. K. Grimnes m. fl. 2009 s. 279

”Den annen verdenskrig” som behandler andre verdenskrig sett ut i fra verdenshistorien. Avsnittet legger vekt på partenes interesser og planer i forbindelse med Norden, og peker på at de allierte ville komme Finland til unnsetning i Vinterkrigen mot Sovjetunionen. Det skrives også at kontakten mellom Quisling og Hitler kan ha startet den tyske førerens interesse for Norge, men at Hitler antagelig for alvor ble interessert i landet vinteren 1940 fordi:

Den tyske marinen trengte baser i Norge, og det var viktig for tyskerne å sikre transporten av svensk jernmalm. Den ble skipet ut over Narvik og sendt til Tyskland, der den spilte en viktig rolle i rustningsindustrien. Dessuten ville Hitler hindre at Storbritannia og Frankrike kom tyskerne i forkjøpet og satte seg fast på norsk jord. Britene og franskmennene nølte med å bestemme seg for en landgang i Norge. Til slutt nøyde de seg med å legge miner i norske farvann for å tvinge tyske båter ut på åpent hav, der britiske krigsskip lettere kunne ta dem.⁷⁰

Tilbake til kapittelet om Norge under krigen, er det som nevnt fokus på selve invasjonen, regjeringens flukt og kampene som oppstod i etterkant av angrepet. Så forklares Quislings forsøk på statskupp og kongen og regjeringens tiltak som var krig mot Tyskland. Når kampene som oppstod i etterkant av invasjonen, legges det vekt på at fronten nord i landet holdt ut lengre enn i Sør-Norge:

Resultatet ble et to måneder langt felttog der norske soldater deltok sammen med britiske, franske og polske tropper. Etter bare tre uker seiret tyskerne i Sør-Norge over et svakt norsk og alliert forsvar. Ved Narvik var det de allierte og nordmennene som hadde overtaket. Byen ble gjenerobret, og tyskerne var nær ved å bli presset over grensen til Sverige. Da trakk de allierte troppene seg ut. Nå trengtes de på kontinentet, der Tyskland hadde gått til angrep på Frankrike. Den 7. juni dro kongen og regjeringen fra Tromsø til Storbritannia for å fortsette kampen derfra. Tre dager seinere var felttoget over. Norge var et okkupert land.⁷¹

⁷⁰ O. K. Grimnes m. fl. 2009 s. 253

⁷¹ O. K. Grimnes m. fl. 2009 s. 285

Et kart over tyskernes angrepspunkter er med for å illustrere invasjonen.

Fokuset flyttes til situasjonen i Norge etter at okkupasjonen var et faktum. Først og fremst blir tyskernes tiltak i Norge forklart, blant annet deres politikk, N.S., forsøk på nazifisering av det norske samfunnet og jødeforfølgelsen. I utredningen om økonomi og dagligliv under okkupasjonen kommer også Hitlers norske besettelse til synet: ”Hitlers frykt for en alliert invasjon gjorde at tyskerne gikk i gang med å omgjøre Norge nærmest til en festning (...)”.⁷²

Resten av avsnittet viser hvordan denne økonomiske utnyttelsen gikk ut over hverdagslivet til sivilbefolkningen i Norge.

Tyskerne opplevde sterk motstand fra samfunnet i forbindelse med tiltakene, og det er kapittelets neste fokus. Den sivile og den militære motstanden forklares, og det blir lagt vekt på sabotasjevirksomhetene fra den militære motstanden, og spesielt Milorg blir dratt frem her. De norske soldaters innsats på andre fronter ute i Europa blir forklart og avsnittet legger opp til en diskusjon om hvorfor noen nordmenn kjempet på tysk side.

Kapitlets siste tema er frigjøringen og krigens fasit. Når det gjelder frigjøringen, skrives det at:

I september 1944 skiftet Finland, som hadde vært alliert med Tyskland, side i krigen. Hitler ga da ordre om å trekke de tyske troppene ut av Nord-Finland, Finnmark og Nord-Troms. Den 18. oktober gikk sovjetiske soldater over grensen til Norge. Tyskerne, som ennå ikke hadde startet tilbaketrekingen, ble drevet ut av Kirkenes. Sovjetstyrkene rykket fram til Tanaelva, 15 mil inne på norsk jord, der de stoppet opp. Det østligste Finnmark var den eneste delen av norsk område som ble frigjort gjennom kamphandlinger. Tyskerne brukte den brente jords taktikk i Nord-Norge da de trakk seg tilbake. De raserte så mye som mulig etter seg, brente hus og herjet. Den delen av sivilbefolkningen som ikke stakk seg unna, ble tvangsevakuert sørover.⁷³

Kapitlet avsluttes ved å forklare den tyske kapitulasjonen ellers i landet. I tillegg gis det en fasit over krigen for Norges del. Det fokuseres på hva krigen ga og hva krigen

⁷² O. K. Grimnes m. fl. 2009 s. 289

⁷³ O. K. Grimnes m. fl. 2009 s. 297 – 298

tok i Norge, og det blir pekt mot rettsoppgjørene og landssviksakene i etterkant av Tysklands kapitulasjon.

Bildene som illustrerer kapitlet gir et inntrykk om at Norge var i krig. Det er blant annet et kart som viser Tysklands angrepspunkter under invasjonen, mens bildene viser tyske soldater i Norge, propagandaplakater, sivilbefolkning som dyrker mat under vanskelige tider, lærere som ble sendt til tvangsarbeid på grunn av motstand mot nazifisering, norske soldater som frontkjempere under tysk flagg og Berlevåg i Finnmark etter den tyske tilbaketrekningen. I tillegg er det et kart med for å vise de tyske angrepspunktene på Norge under invasjonen.

5.3: En oppsummering for 2000-tallet:

Når bøkene for forrige tidsperiode tydeliggjorde Nord-Norges rolle i krigen godt, skulle man tro at bøkene for denne tidsperioden bygget videre på det, spesielt med tanke på at det er flere av de samme forfatterne som bidro til både bøkene på 1990-tallet og bøkene på 2000-tallet. Det er ikke mye nytt som tas med i disse bøkene, det er emner som utelates.

Begge bøkene for denne tidsperioden har en annen oppskrift enn hva de andre bøkene som er behandlet. Når det gjelder forspill, interesser og planer for Norge for begge partene i krigen, behandles ikke dette i delen om Norge. Dette beskrives tidligere da Tysklands offensiver de første krigsårene er tema. Om dette er et godt valg eller ikke, kan det være delte meninger om. Det gir en bedre flyt da andre verdenskrig skal forklares sett ut i fra verdenshistorie, men samtidig gjør det at kapitlene om Norge føles mangelfullt.

Begge bøkene har gode forklaringer på forspillet til invasjonen, selve invasjonen og kampene som oppstod i etterkant. Ivar Libæk m. fl. peker på at Hitler mente Norge var et skjebneområde og at krigen kunne avgjøres her. At Hitler mente at Norge var et skjebneområde, er tatt med i tidligere bøker. Det er imidlertid ikke Hitlers oppfatningen om at krigen kunne avgjøres her.

Nord-Norges rolle under andre verdenskrig forklares kortere i disse bøkene enn hva de ble gjort i bøkene i forrige tidsperiode, og mange emner rundt Nord-Norges rolle utelates i tillegg.

Når det gjelder frigjøringen gir ikke Ivar Libæk m. fl. noen grunn til hvorfor Sovjetunionen fikk overtaket i nord. Ole Kristian Grimnes m. fl. gir heller ingen

nøyaktig grunn, men gir leseren en indikasjon på hvorfor når de skriver at Finland skiftet side i krigen. Libæk m. fl. viser i likhet med tidligere bøker til statistikk som viser hvor ødeleggende denne tilbaketrekningen var, og beskriver kort hvordan situasjonen var for den gjenværende sivilbefolkningen som klarte å stikke seg unna tyskerne under tvangsevakueringen. Det gjør ikke Grimnes m. fl., men for første gang i løpet av bøkene nevnes det hvor langt de sovjetiske styrkene rykket fram og at det østlige Finnmark var den eneste delen av Norge som ble frigjort gjennom kamphandlinger.

I likhet med de andre tidsperiodene, er likhetstrekk når det gjelder emner som tas med i de to bøkene. Forklaringer på den politiske situasjonen, den sivile motstanden mot politikken, hverdagslivet under okkupasjon, norske soldaters innsats ved andre fronavsnitt ute i Europa, partisangruppene – først og fremst partisangrupper i Sør-Norge – og rettsoppgjørene i landet etter krigen er emner som går igjen i bøkene.

Det er mange emner fra forrige tidsperiode som er utelatt i bøkene fra 2000-tallet. Libæk m. fl. forklarer kort Norges rolle som oppmarsjområde under det tyske angrepet mot Sovjetunionen sommeren 1941 og de påfølgende konvoikrigene, men sies ingenting om hva konvoiene fraktet eller hvor de skulle. Dette oversees helt av Grimnes m. fl. Begge bøker forklarer kort at Hitler fryktet invasjon og bygget Norge om til festning, men likevel er forklaringene rundt Hitlers prioritering av Norge, og spesielt Nord-Norge kortere og dårligere enn hva tidligere bøker har gjort. Krigsherjingene i Øst-Finnmark i forbindelse med konvoikrigene utelates helt av begge bøker. Det gjør også partisanenes rolle i Nord-Norge. Grimnes m. fl. utelater i tillegg å si noe om situasjonen for den gjenværende sivilbefolkningen som stakk seg unna den tyske tvangsevakueringen.

Grunnen til disse endringene må først og fremst ha med plasshensyn å gjøre. To av tre bøker i forrige tidsperiode handlet kun om norgeshistorien, mens Tore Linné Eriksens bok behandlet både norges- og verdenshistorie i en kort historisk periode. Dermed hadde forfatterne av disse bøkene mye plass til å fordype seg i emner. De to historiebøkene for 2000-tallet kombinerer i likhet med to av bøkene fra 1960- og 1970-tallet norges- og verdenshistorie, og behandler historien fra 1700-tallet og fram til ca. 2005. Dermed får forfatterne begrenset med plass til å fordype seg i emner, og må derfor ta et valg ut i fra læreplaner og egne prioriteringer om hva som må tas med.

Kapittel 6: Konklusjon

Selv om det i dag er over 70 år siden Norge ble invadert av Tyskland, er interessen rundt andre verdenskrig fremdeles stor. Imidlertid er det mange som hevder at landets krigshistorie er full av mangler og langt i fra er komplett. De seneste årene har det stadig kommet innspill i nordnorsk media om at krigsinnsatsen i nord og krigsårene er oversett, nedvurdert og glemt av historiebøker for skolen, generell historie litteratur og det norske samfunnet generelt.

Imidlertid har blant annet Kristian Husvik Skancke påpekt at mange av mytene om krigen i Nord-Norge bygger på feilaktig kildetolkning. Han skriver at det er en sannhet i at krigen i nord er dårlig kjent for mange, men at det gjøres om på fakta og det som ikke passer inn i bildet utelates. Historiker Vidar Eng mener også det er en sannhet i påstandene om at Nord-Norge under andre verdenskrig er neglisjert, men synes påstandene er overdrevet.

Denne masteroppgaven har tatt for seg hvordan andre verdenskrig i Nord-Norge framstilles i historiebøker for gymnas og videregående skole fra 1946 til i dag for å se om det er noe sannhet i disse anklagene.

Det er vanskelig å komme med et fasitsvar om Nord-Norge under andre verdenskrig er oversett, nedvurdert og glemt. Det er flere faktorer som påvirker emnevalg og innhold i en historiebok for skolen.

Hva er det som bestemmer hvilke emner som får plass i historiebøkene og hvor stort omfang de får? Først og fremst er tilgjengelige kilder en faktor som vil avgjøre hvordan framstillingen av et historisk emne blir. Uten nødvendige kilder blir det umulig å skrive en korrekt historisk framstilling for en forfatter. På denne måten kan et emne bli ”oversett”. Edvard Bull gir en viktig og korrekt advarsel om dette i sin historiebok for gymnaset utgitt i 1948 der han blant annet skriver at: ”Det er ennå uråd å skrive en fullstendig historie om den siste krigen. Det er svært mange viktige kilder som ennå ikke er offentliggjort (...) Framstillingen her må derfor bli svært ufullstendig”.⁷⁴

For det andre kan subjektive prioriteringer av forfatteren/forfatterne spille inn. Læreplanen for historie gir, som vi har lest, ikke spesifikke retningslinjer om

⁷⁴ E. Bull 1948 s. 296

hvordan krigen skal framstilles før læreplanen for Kunnskapsløftet 2006 ga en retningslinje om emnet andre verdenskrig der dens bakgrunn og virkninger skulle være med i bøkene.

For det tredje vil plass i boken spille en avgjørende rolle når det gjelder hvilke emner som skal tas med. En historiebok for skolen har en begrenset plass og i tillegg er det mange emner som skal være med. Disse bøkene har ikke som mål å fordype seg kun i et emne som f. eks. Nord-Norge under andre verdenskrig. Boken skal gi et oversiktsbilde over historien og historiske trekk for eleven/elevene i en bestemt tidsperiode, f. eks. 1850 til i dag. I tillegg vil graden av deling mellom norgeshistorie og verdenshistorie være med på å bestemme hvilke emner som skal tas med. Ser vi på f. eks. historiebøkene på 1990-tallet vil vi se at det da var en bok for norgeshistorie og en bok for verdenshistorie. Dermed ble det mer plass til emner fra norsk historie, noe man legger merke til når det gjelder omfanget i kapitlene. Historiebøkene for 2000-tallet kombinerer norges- og verdenshistorie. Dermed blir det mindre plass til emner fra norsk historie.

Er Nord-Norge under andre verdenskrig neglisjert i historiebøker for skolen? På ingen måte, men de tre nevnte faktorene har en enorm påvirkning når det kommer til hvilken plass emnet får i boken.

Det er mange gode eksempler på at tilgang på kilder kan ha vært en hindring i å gi et godt oversiktsbilde angående andre verdenskrig i Norge og Nord-Norge, særlig for historiebøkene som ble utgitt på 1940- og 1950-tallet. Det kildematerialet forfatteren/forfatterne hadde tilgang på når det gjaldt andre verdenskrig i Norge var langt fra det en råder over i dag, og det er ikke vanskelig å legge merke til når en leser gjennom disse bøkene. Blant annet utelater Asbjørn Øverås og John Midgaard å nevne interessene for Norge både fra alliert og tysk side, mens Edvard Bull ikke forklarer at det allierte hjelpekorpsset som skulle komme til unnsetning for Finland under Vinterkrigen først og fremst var et påskudd for å stoppe malmtrafikken mellom Narvik og Tyskland, og Magnus Jensen nevner ikke at marinebaser langs norskekysten var en av hovedinteressene for tyskerne.

Likevel ser det ut som at tilgang på kildene ble bedre årene etter krigen da Edvard Bull peker på Nord-Norges rolle i forbindelse med konvoiene, noe Øverås og Midgaard ikke gjør. Magnus Jensens bok kom etter Bulls, men lar også være å peke på denne rollen. Mest sannsynlig har Jensen selv valgt dette emnet bort.

Når vi ser på senere bøker for tidsperioden 1960- og 1970-tallet, er det overraskende å legge merke til at bøkene utgitt av Øverås og Midgaard og Bull er mer eller mindre uendret i forhold til utgivelsene i 1946 og 1948. De få endringer som er angår omskriving av enkelte setninger og nye bilder som illustrerer kapittelet. Dette må skyldes valg av forfatterne selv. De to andre bøkene for denne perioden, skrevet av Terje Myklebust og Tim Greve og Erling Bjøl, byr på bedre og mer detaljert forklaringer, men tar ikke med noe mye nytt i forhold til tidligere bøker som er behandlet. De utelater heller emner som er tatt med før. Grunnen til dette har nok å gjøre med plass og prioriteringer. Bøkene er en kombinasjon av norges- og verdenshistorie, og forfatterne har dermed begrenset med plass i forhold til emner og noen emner må dessuten velges bort.

Ser en på historiebøkene for 1990-tallet, legger en fort merke til at Nord-Norges rolle under krigen utdypes langt mer. Først og fremst må det skyldes plass da to av tre er rene norgeshistorier, og at det dermed er mer rom for utdyppninger og bruk av kilder. Tore Linné Eriksens bok er en kombinasjon av norges- og verdenshistorie, men behandler bare historie fra og med 1940, mens Terje Myklebusts bok fra 1976 behandler norges- og verdenshistorie fra ca. 1870, altså et lengre tidsrom. Dermed blir Nord-Norges rolle også lagt mer vekt på, særlig i Tore Linné Eriksens og Ole Kristian Grimnes' og Berit Nøklebys to bøker, enn det som var tilfellet i tidligere bøker behandlet i oppgaven.

Bøkene på 2000-tallet er igjen en kombinasjon av norges- og verdenshistorie, og får dermed en begrenset plass til emnet i forhold til historiebøkene på 1990-tallet. I tillegg har de en annen struktur, der forspillet til invasjonen av Norge blir forklart i sammenheng med Tysklands offensiver 1939-1941 og ikke i delkapitlet om Norge. Om dette er et godt valg eller ikke, kan det være delte meninger om. Det gir en bedre flyt da andre verdenskrig forklares sett ut i fra verdenshistorie, men samtidig gjør det at kapitlene om Norge føles mangelfullt.

Når det gjelder bildene som illustrerer kapitlene om andre verdenskrig i de historiebøkene som er blitt behandlet i denne oppgaven, er det først i historiebøkene for 1990-tallet at det er med bilder fra Nord-Norge. I historiebøkene for 2000-tallet er det også bilder fra denne landsdelen. Felles for bøkene er at det kun er ett bilde fra Nord-Norge i hver bok.

Hva er det bøkene først og fremst fokuserer på når det gjelder Nord-Norge under andre verdenskrig? Først og fremst er gjengangerne i bøkene interessen rundt malmtrafikken mellom Narvik og Tyskland, kampene i etterkant av den tyske invasjonen som oppstod rundt Narvik og begynnelsen på frigjøringen i Finnmark og Nord-Troms.

Imidlertid blir disse temaene forklart i svært varierende grad i de tolv bøkene som er blitt behandlet i oppgaven. Noen bøker gir lange og detaljerte forklaringer rundt emnene, mens andre forklarer dem kort og uten særlige detaljer.

Der det finnes rom for å gjøre det og kilder for å framstille det, velger forfatterne å utdype Nord-Norges rolle under krigen i en langt større grad og trekke sammenheng med Nordfronten. De peker f. eks. på konvoikrigene, Øst-Finnmark som oppmarsjområde i det tyske angrepet på Sovjetunionen sommeren 1941, Hitlers norske besettelse, partisanernes rolle og situasjonen for de sivile som klarte å stikke seg seg unna tyskernes tvangsevakuering høsten 1944.

Krigshistorien generelt sett i historiebøkene behandlet i denne oppgaven har hatt en stabil framstilling, selv om det er i varierende grad hvor detaljert disse emnene blir framstilt. Emner som går igjen i bøkene er forspillet i forkant av den tyske invasjonen, angrepet 9. april, kampene som oppstod i etterkant, kongens og regjeringens flukt, tyskernes tiltak i Norge som f. eks. forsøk på nazifisering av samfunnet, motstanden tyskerne møtte i Norge, hverdagsliv for de sivile, norske soldaters innsats på andre fronter i Europa, frigjøringen og rettsoppgjøret i Norge etter den tyske kapitulasjonen.

Disse temaene behandles også i svært variert grad i de tolv historiebøkene som er analysert i oppgaven. Der det er plass forklares de lengre og mer detaljert.

Skal man så prøve å komme med et fasitsvar om Nord-Norge under andre verdenskrig er oversett, nedvurdert og glemt, må svare bli både ja og nei.

Uansett kan man ikke kartlegge hele krigshistorien for Nord-Norge i skolebøker, det er det rett og slett ikke plass til. Det var ikke bare i de nordlige delene av landet det foregikk krig. Forfatterne må gi et godt og oversiktlig bilde av krigen i landet. Da er det emner som oversees og nedvurderes – deriblant emner om Nord-Norge – for å kunne gi plass til det viktigste som skjedde i Norge under krigen.

Påstandene i media dreier seg også om at Nord-Norge under andre verdenskrig er oversett, nedvurdert og glemt av generell historisk litteratur og det norske samfunnet. Det bildet stemmer heller ikke helt. I de senere årene er det kommet ut flere bøker, skrevet av både norske og utenlandske forfattere, som har Nord-Norge under krigen som hovedtema. Asbjørn Jaklins *Nordfronten – Hitlers skjebneområde* ble utgitt i 2006, og gir et oversiktlig bilde av Nord-Norges rolle under andre verdenskrig. Alf. R. Jacobsen har skrevet til sammen fem bøker i en serie som har samme tematikk. Oddmund Joakimsen har nylig skrevet *Narvik 1940* som tar for seg slagene rundt byen i Nordland våren og sommeren 1940. De svenske krigshistorikerne Michael Tamelander og Nicklas Zetterling har skrevet blant annet *Tirpitz – kampen om Nordishavet* som peker på konvoitrafikken som fraktet krigsmateriell mellom Storbritannia og Murmansk i Sovjetunionen der Nord-Norge var sentral for tyskerne som ville stanse denne trafikken.

Kilde- og litteraturliste

Skolebøker:

- Øverås, Asbjørn & John Midgaard 1946: *Norges historie – med hoveddrag av de andre nordiske lands historie*. For gymnas og lærerskoler, Oslo: Aschehoug & Co.
- Bull, Edvard 1948: *Nordmenn før oss – Norges historie for gymnaset*, Oslo: Tanum Forlag.
- Jensen, Magnus 1950: *Nordens historie – for gymnaset*, Oslo: Cappelen Forlag.
- Øverås, Asbjørn & John Midgaard 1968: *Norges historie – med hoveddrag av de andre nordiske lands historie*. For gymnas og lærerskoler, Oslo: Aschehoug & Co.
- Myklebust, Terje 1976: *Perspektiver på vesten og verden – trekk av historien etter 1870*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Bull, Edvard 1976: *Nordmenn før oss – Norges historie for gymnaset*, Oslo: Tanum-Norli.
- Bjøl, Erling & Tim Greve 1978: *Verden blir én – historie for den videregående skole*, Oslo: Cappelen Forlag.
- Emblem, Terje, Ivar Libæk, Øyvind Stenersen & Tore Syvertsen 1997: *Norge 2 – Cappelens historieverk for den videregående skolen*, Oslo: Cappelen Forlag.
- Grimnes, Ole Kristian & Berit Nøkleby 1997: *Spor i tid – Norge etter 1850*, Oslo: Aschehoug & Co.
- Eriksen, Tore Linné 1998: *Vår felles fortid – Norge og verden etter 1940*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Libæk, Ivar, Øyvind Stenersen, Asle Sveen & Svein A. Aastad 2008: *Historie Vg 3 – Fra 1700-tallet til i dag*, Oslo: Cappelen Damm.
- Grimnes, Ole Kristian, Andreas Øhren, Tore Linné Eriksen, Herdis Wiig, Egil Ertresvaag, Jørgen Eliassen & Lene Skovholt 2009: *Tidslinjer 2 – Verden og Norge – Historie Vg3*, Oslo: Aschehoug & Co.

Bøker:

- Kjeldstadli, Knut 1999: *Fortida er ikke hva den en gang var* – en innføring i historiefaget, Oslo: Universitetsforlaget.
- Jaklin, Asbjørn 2006: *Nordfronten* – Hitlers skjebneområde, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Jacobsen, Alf. R. 2006: *Nikkel, jern og blod*, Oslo: Aschehoug & Co.

Hovedfagsoppgaver:

- Folkenborg, Håkon Rune 1999: *Nasjon, region og etnisitet i et utvalg lærebøker*, Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Tromsø.

Aviser:

- Finnmark Dagblad 31/12 – 2009, 97. årgang, nr. 303
- Itromsø 9/4 – 2011, 113. årgang, nr. 84
- Nordlys 10/5 – 2011, 110. årgang, nr. 107

Internett:

- <http://www.udir.no/Artikler/Lareplaner/Lareplanverket-for-videregaende-opplaring-R94/> (sist sjekket: 4/5-2011)
- <http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=996302&visning=5> (sist sjekket: 4/5-2011)
- http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?&&urn=URN%3ANBN%3AAno-nb_digibok_2010051906049#&struct=DIV406 (*Læreplan for den videregående skole del 2, felles allmenne fag*. Digitalisert bok, sist sjekket: 6/5-2011)
- <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.7140217> (sist sjekket: 6/5-2011)
- <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/nordland/1.7072385> (sist sjekket: 6/5-2011)

Bilder:

- http://finnmarkunderhakekorset.origo.no/-/bulletin/show/583753_operasjon-regenbogen-angrepet-paa-konvoi-jw-51b-i-barent (sist sjekket 5/5-2011)

- <http://www.astrup.krigshistorie.net/tirpitz/index.htm> (sist sjekket 5/5-2011)